

”Silloin ajattelen, että olisi helpompaa olla suomalainen tai ainakin jokin muu kuin venäläinen.”

Venäläisten maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumisesta Joensuun seudulla

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta

Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma

Anna-Kaisa Tolvanen 165286

Lokakuu 2012

Itä-Suomen yliopisto

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos
Tekijä Anna-Kaisa Tolvanen	
Työn nimi "Silloin ajattelen, että olisi helpompaa olla suomalainen tai ainakin jokin muu kuin venäläinen." Venäläisten maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumisesta Joensuun seudulla	
Oppiaine Yhteiskuntapolitiikka	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Lokakuu 2012	Sivumäärä 60
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksessani selvitän kohtaavatko joensuulaiset Työ- ja elinkeinotoimiston tarjoamat palvelut sekä venäläisten maahanmuuttajien tarpeet toisensa. Tarkastelen lisäksi maahanmuuttajien kokemuksia Joensuun seudusta kotoutumispaikkana niin arjessa kuin kotoutumisprosessiin kuuluvien koulutusten ja muun viranomaiskohtaamisen näyttämönä. Selvitän, kokevatko haastattelemani henkilöt syrjintää tai rasismia viranomaiskohtaamisissa tai muualla arkielämässään ja millä tapaa ne tulevat esiin ja millaisissa tilanteissa. Maahanmuuttajilla on kotoutumisensa aikana myös päivittäin erilaisia kohtaamisia paikallisen väestön kanssa esimerkiksi kaupoissa, kirjastossa, päiväkodeissa ja kouluissa. Kuinka kotoutuminen sujuu sosiaalisessa ympäristössä arkielämän keskellä? Millaisia haasteita ja rasistisia tilanteita he kokevat jokapäiväisessä elinympäristössään?</p> <p>Aineiston olen koonnut haastattelmalla ryhmissä avoimen yliopiston Aducaten järjestämän suomen kielen –kurssin aikana kurssille osallistuneita venäläisiä maahanmuuttajia, joiden kotoutumisaika on vielä käynnissä tai sen loppumisesta on vain vähän aikaa.</p> <p>Pääosin haastatellut pitävät nykyistä kotouttamisjärjestelmää palveluineen onnistuneena. Suomen kielen opetus on vastaajien mukaan laadukasta ja työskentelyvälineet ajantasaisia. Jokainen haastatteluun osallistunut maahanmuuttaja oli kokenut erilaisuuden tunnetta valtaväestön kanssa. He ymmärtävät jo ulkoisesti erottuvansa suomalaisista ja osa vastaajista oli jopa halunnut häivyttää venäläisyyttään tietoisesti. Vastaajat kertovat ikäviksi ja rasistisiksi kokemansa kohtaamisten suomalaisten kanssa olleen yksittäisiä, ei valtaväestöä leimaavia. Suurimmat haasteet kotoutumisessa ovat vastaajien mukaan perhe-elämän ja kielenopiskelun yhteensovittamisessa</p>	
Asiasanat Rasismi, arkipäivän rasismi, syrjintä, TE-toimisto, Joensuun seutu	
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto
Muita tietoja	

Sisällys:

1. Johdanto	3
2. Muu aiheesta tehty tutkimus	7
2.1 Mistä kaikki alkoi?	7
2.2 Venäläisten maahanmuuttajien työllistymisestä	8
2.3 Nuorten suhtautuminen venäläisiin maahanmuuttajanuoriin yhteisössään	13
3. Tutkimusasetelma	17
3.1 Tutkimuskysymykset	17
3.2 Aineisto	18
3.3 Haastattelut sekä aineiston analyysi	21
4. "Sen kyllä huomaa kuka on suomalainen ja kuka venäläinen"	24
4.1 Etnisyys minäkuvan rakentajana	24
4.2 Nationalismi identiteetin taustalla	29
5. Rasismi ja arkipäivän rasismi	33
5.1 Rotu ja rodullistaminen	33
5.2 Mitä rasismi on?	37
5.3 Rasismin toimintasuunnitelma ja tunnistaminen	39
5.4 Rasismi konfliktin ylläpitäjänä	43
5.5 Rasismin kokemisesta	45

6. Joensuun seutu kotoutumisen paikkana	48
6.1 Kotouttamislaki ja kotoutumisaika	49
6.2 Asiointi ja toimenpiteet TE-toimistossa	51
7. Lopuksi	55
7.1 Omat kokemukseni tutkimuksen tekemisestä ja siinä onnistumisessa	57
LÄHTEET	58

1. Johdanto

Suomeen, kuten muihinkin Euroopan maihin kohdistuva maahanmuutto on ollut jatkuvassa kasvussa. Kansainväliset selkkaukset, konfliktit sekä elintasokuilun jatkuva kasvaminen synnyttävät maailmaan alati suurenevaa väestön liikkumista maasta toiseen toisenlaisen, paremman elämän toivossa. Venäjältä Suomeen ja Joensuuhun muuttaneet voidaan jakaa Mikhail Leoukhinen (2003) tutkimuksen mukaan kolmeen ryhmään: Suomalaisten miesten vaimot, inkeriläiset paluumuuttajat ja työn tai koulutuksen perässä muuttaneet. Pääsyyiksi Suomeen muuttamiseen vastaajat sanoivat perheen yhdistämisen (valtaosa näin vastanneista oli naisia, suomalaisten miesten vaimoja), taloudelliset syyt (työn ja paremman elintason perässä tulleet) ja suomalainen sukuhistoria (inkeriläiset). Lisäksi nuorimmat vastaajat kertoivat havittelevansa maailmalla arvostettua eurooppalaista koulutusta jolla edetä uralla lännessä.

Vaikka en varsinaisesti tutki Suomeen muuttaneiden venäläisten muuttosyyitä, on kokonaiskuvan kannalta tärkeää hahmottaa ilmiön taustoja. Nämä taustat vaikuttavat myös siihen, miten valtaväestö eli suomalaiset suhtautuvat venäläisiin ja millaisia mielikuvia ja ennakkoluuloja heihin liittyy. Nimenomaan ennakkokäsitykset ja ennakkoluulot luovat pohjaa rasismille ja syrjinnälle. Myös poliittiset päätökset, lainsäädäntö, median viestittämät uutiset ja lausunnot vaikuttavat siihen, miten ulkomaalaisia kotoutetaan Suomeen ja millaiset lähtökohdat sopeutumiselle ja osallisuudelle yhteiskunnassa halutaan tarjota.

Kotouttamislain mukaan Työ- ja elinkeinotoimistolla ja kaupunkien sosiaalitoimella on suuri vastuu maahanmuuttajan kotouttamistoimenpiteistä. Laki määrittää tarkasti kummallekin kuuluvat tehtävät sekä vastuun toimenpiteiden rahoittamisesta. Kotoutumisaika alkaa maahanmuuttajan muuttaessa virallisesti asumaan johonkin Suomen kuntaan kestäen tästä päivämäärästä tasan kolme vuotta.

Ollessani harjoittelussa Joensuun TE-toimistossa maahanmuuttajaneuvojana kesällä 2010, sain tutustua tarkemmin siihen, mitä nämä lain määrittämät toimenpiteet tarkoittavat käytännössä, miten niitä toteutetaan ja millaisia vaikutuksia niillä on toimenpiteen kohteena olevalle ihmiselle. Tämä työskentelykokemus oli mielestäni valtavan tärkeä monin tavoin tutkimukseni kannalta. Harjoittelun aikana sain solmittua kontakteja haastateltaviin ihmisiin, sain ensiarvoisen tärkeää tietoa käytännöistä ja taustoista sekä kokemusta niistä arkipäivän huolista, joita maahanmuuttaja kokee elämässään. Lisäksi tutustuin Itä-Suomen yliopiston avoimen yliopiston suomen kielen opettajiin, jotka mahdollistivat minulle aineistonkeruun oppituntien yhteydessä ryhmähaastattelujen muodossa.

Mielenkiintoni tutkimukseni aiheeseen heräsi jo kauan sitten opiskellessani rajatutkimusta ja tutustuessani venäläiseen kulttuuriin. Kiinnostustani vahvisti pääseminen Aleksanteri-instituutin Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen maisterikouluun. Tietoisesti tehtyjen opintolinjausten seassa on myös ripaus sattumaa: päädyin kesällä 2009 kesätöihin Kontiolahden vastaanottokeskukseen ja sitä kautta tutustumaan käytännössä tapahtuvaan työhön turvapaikanhakijoiden parissa.

Olen koko ikäni asunut Joensuun seudulla, lapsuuteni Kontiolahden puolella Onttolassa ja aikuisena kaupungin alueella, joten Venäjän läheisyys ja näkyminen katukuvassa on ollut luonnollista niin turistien kuin maahan asumaan muuttaneidenkin suhteen. Oma ja läheisten kuva venäläisistä on muuttunut melkoisesti ajan kuluessa. Tämä johtuu siitä, että kanssakäymistä venäläisten kanssa on enemmän ja tietoisuus maasta ja sen ihmisistä on lisääntynyt hurjasti. Kuitenkin Venäjään ja venäläisyyteen liittyy paljon negatiivisia ajatuksia, jotka pulpahtavat pintaan silloin, kun jokin ongelma tai kiista kärjistyy maiden välillä.

Tutkimuksessani pyrin selvittämään millaista on asua venäläisenä maahanmuuttajana Joensuun seudulla. Millaisia arkipäiväisiä kohtaamisia suomalaisuuden ja vastaavasti

oman kotoutumisensa kanssa venäläinen kokee ja millaista on heidän saamansa palvelu kotouttamistoimenpiteessä.

Aluksi selvitän, millaista muuta tutkimusta venäläisistä maahanmuuttajista on tehty Suomessa ja tarkemmin Pohjois-Karjalassa. Näin saan esitietoa siitä, millaisessa yhteiskunnassa maahanmuuttajat elävät ja millainen tilanne on työmarkkinoilla ja työllistymisessä. Aiemmat tutkimukset antavat osviittaa myös siihen, millainen on venäläisen sosiaalinen asema Joensuussa ja millä eri tavoin syrjintää tai rasistista käytöstä on ilmennyt.

Tutkimuskysymyksen ja menetelmät tiedon keräämiseen ja analysointiin esittelen luvussa kolme. Tässä luvussa käyn läpi tekemiäni valintoja ja rajauksia sekä esittelen aineiston sekä haastateltavat. Haastateltavien henkilöllisyyden olen pyrkinyt salaamaan käyttämällä heistä tunnistekoodoja, jotka perustuvat henkilön nimen alkukirjaimiin sekä ikään. Kyseiseen koodaamisjärjestelyyn päädyin syystä, että Joensuussa on liian helppo tunnistaa henkilö esimerkiksi etunimen ja käydyn kurssin perusteella.

Luvuissa neljä ja viisi esittelen tutkimuksen taustana olevat teoriat ja ilmiöt, joita havainnollistan suorilla lainauksilla haastatteluista. Pohjustan henkilöiden kokemusten taustoja teorioilla etnisyydestä, nationalismista ja rasismista eri muodoista. Kokemus syrjinnästä voidaan avata kerros kerrokselta osiin. Olen päätenyt tutkimuksessani pitämään tietynlaisena alkusyynä tietoisuutta itsestä ja sitä kautta toisesta. Tämä erottelu johtaa ajatukseen meistä, itseni kaltaisista ja paremmuudesta verrattuna toisiin, erilaisiin ja huonompiin.

Rasismi ja syrjintä ovat konkreettisia tuntemuksia siitä, miten henkilöä kohdellaan verrattuna muihin. Arjessa nämä tuntemukset nousevat esiin asioidessa virastoissa, koulussa, kaupassa tai hakiessa työpaikkaa. Arkipäivän rasismista voi oppia tunnistamaan. Sitä ovat nimitteleminen, ulkopuolelle jättäminen, aineellisen hyvän epääminen, fyysinen uhka sekä pahan puhuminen. Työvoima- tai muu viranomaisen voi tietoisesti tai

tiedostamattaan toteuttaa näistä kohdista useaa. Viranomaistoimintaa ohjaavat kansainväliset sopimukset, lait, asetukset ja ohjeistukset mutta myös virkailijan oma asenne ja tahto. Nämä kaksi viimeistä kohtaa muodostavat nimenomaisesti virkailija henkilökohtaisen suhtautumisen asiakkaaseen ja tämän vireillä olevaan asiaan.

Luvussa kuusi esittelen Joensuuta paikkana ja sen taustoja rasistisena kaupunkina. Lisäksi luvussa käydään läpi Työvoimaviranomaisen ohjeena toimivaa kotouttamislakia kotoutumisaikoinen ja näiden herättämiä kokemuksia haastatelluissa. Viimeiseksi luvussa esittelen Joensuussa toimivat suomen kielen opetusta antavat kouluttajat ja haastatteluun osallistuneiden tuntemukset kielen opiskelusta. Lopuksi luvussa seitsemän kokoon yhteen tutkimuksen pääasiat sekä johtopäätökset. Tarkastelen myös tutkimuksen tekemistä prosessina oman oppimiseni ja elämäni kautta.

2. Muu aiheesta tehty tutkimus

2.1 Mistä kaikki alkoi?

Alusta asti minulle oli selvää, että haluaisin tehdä pro gradu- tutkielmani venäläisistä maahanmuuttajista. Vietettyäni kesän 2009 ensin kesätöissä Kontiolahden vastaanottokeskuksessa ja kesän 2010 opintoihin kuuluvassa harjoittelussa Joensuun seudun TE-toimistossa, tuttavallisemmin työkkärissä, maahanmuuttajaneuvojana, aiheeni hahmottui selkeämmin juuri kotoutumisprosessiin ja sitä tukeviin toimiin. Myös itse kotoutujan kokemukset kotoutumisajalta, kolmesta ensimmäisestä vuodesta Suomessa, tarkemmin Joensuun seudulla, kiinnostivat erityisesti. Aihealuetta on tutkittu sekä valtakunnallisesti että paikallisesti monista eri näkökulmista, mm. Itä-Suomen yliopistossa alkukesästä 2011 ilmestyneessä ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa (Jokinen ym. toim. 2011) sekä Anne-Mari Souton väitöstutkimuksessa joensuulaisen koulun maahanmuuttajaluokkien oppilaiden kohtaamasta rasismista (Souto 2011).

Suomeen saapuvien maahanmuuttajien suurin tulosy on perheenyhdistäminen tai avioliitto. Ulkomaalaiset puoliset sekä alaikäisten turvapaikanhakijoiden oikeus yhdistää perheensä eli tuoda Suomeen äiti, isä ja alaikäiset sisarukset ovat tilastollisesti suurimmat oleskeluluvan saantiperusteet. Työperäinen maahanmuutto on hyvin marginaalinen osa kokonaisuutta verrattuna sosiaalisiin syihin.(Saarinen 2011, 147). Jos taasen tarkastelee vuosittain suurimpia kansalaisuuksia tai ihmisryhmiä edustavia muuttajia, ovat venäläiset ja somalit jatkuvasti kärjessä. Kokonaisuudessaan suurimpia maahanmuuttajaryhmiä Suomessa ovat virolaiset, venäläiset ja somalit. (Maahanmuuttovirasto, 2011).

2.2 Venäläisten maahanmuuttajien työllistymisestä

Prekarisaatiota Pohjois-Karjalassa käsittelevässä kirjassa on Jukka Könösen kirjoittama artikkeli venäläisten maahanmuuttajanaisten kamppailusta työn löytämiseksi. Könönen havainnollistaa haastattelupätkien avulla tilannetta, jossa maahanmuuttaja yrittää löytää työtä joko suoraan avoimilta markkinoilta tai muodostamalla sitä itse pienistä puroista suhteiden avulla. Pääosassa artikkelissa ovat pätkätyöt ja epävarmuus, jossa naiset elävät työn ehdoilla. Naiset tekevät paljon alkuperäistä koulutustaan vastaamatonta työtä mm. käännöksiä ja toimimalla erilaissa matkailuun liittyvissä tehtävissä. (Könönen, 2011a)

Jukka Könönen kirjoittaa artikkelissaan Valttikorttina Venäjä venäläisistä naisista, jotka ovat muuttaneet Suomeen erinäisistä syistä ja hakeutuneet työelämään joko kotouttamistoimenpiteiden jälkeen tai niiden sijaan. Haastatelluilla naisilla ei kuitenkaan enää ollut kyseisellä hetkellä kotoutumisaika voimassa, sillä he olivat saapuneet maahan jo 1990-luvulla ja näin ollen omasivat mm. hyvän suomen kielen taidon sekä tukiverkostoa Suomessa joko oman perheen kautta tai sitten puolison perheestä ja suvusta. Oma tutkimukseni sijoittuu siten oivallisesti keskusteluun juuri kotoutumisprosessia läpikäyvien henkilöiden kokemuksista, joilla ei vielä ole kielitaitoa tai luotua suhdeverkostoa Suomessa.

Joensuun seutu ja ylipäänsä koko Pohjois-Karjala ovat teoreettisesti otollista aluetta venäläisille maahanmuuttajille rajan läheisyyden ja oletetun tiiviin yhteistyön ja suhteiden vuoksi. Ylirajaiset perheet, matkailun lisääntyminen sekä alueen yritysten vientimahdollisuudet ovat lisääntyneet huomattavasti 2000-luvun aikana. Venäjänkielentaitoisille luulisi löytyvän töitä kaiken tämän seurauksena. Kielitaito onkin merkittävä työllistävä tekijä matkailun ja ulkomaan viennin osalta. Könösen (2011a) artikkelin perusteella se on ajanut jopa ohitse muusta, ammatillisesta osaamisesta. Haastatelluiden kertomuksen mukaan heidän ammatillinen koulutuksensa tai aiempi

työkokemuksensa ei ole ollut kovinkaan merkittävässä asemassa verrattuna kielitaitoon tulkkaus- ja käännöstehtävissä. Tästä johtuen työtehtävät esimerkiksi vientiä harrastavassa yrityksessä ovat melko satunnaisia ja kestoiltaan lyhytaikaisia.

Venäjän läheisyys ja sen suomien mahdollisuuksien arvoa korostetaan erilaisissa strategioissa, kuten Pohjois-Karjalan elinkeinopoliittisessa Venäjä-strategiassa 2015. Strategioissa ollaan huolissaan maakunnassa olevan valtavan maahanmuuttajien potentiaalın käyttämättömyydestä ja sen pikaisesta valjastamisesta elinkeinoelämän käyttöön. Todellisuudessa juuri venäläisten maahanmuuttajien työttömyys Suomessa ja Pohjois-Karjalassa on prosentuaalisesti suurempaa kuin muita kansalaisuuksia edustavilla ja he kokevat eniten syrjintää, rasismia sekä asenteellista kohtelua työelämässä (Liebkind ym. 2004). Jokainen Könösen artikkelissa haastateltu omai kotimaassa hankitun ammatillisen koulutuksen, osalla oli suoritettuna myös korkeakoulututkinto. Silti työpaikan löytäminen koulutusta vastaavalta alalta oli hankalaa, jopa mahdotonta. Työvoimaviranomaisen tarjoamat vaihtoehdot sijoittuivat monen osalta hoiva-alalle, useimmiten vanhustyöhön (Könönen 2011a)

Kielitaitoon pohjautuva työ oli haastatelluiden mukaan epäsäännöllistä, epämääräistä ja kuluttavaa. Työpäivien pituutta oli useassa tapauksessa hankala ennustaa etukäteen, samoin kuin sitäkin, milloin töitä oli tarjolla ja milloin ei. Töihin "hälyttäminen" oli mahdollista lyhyelläkin varoitusajalla. Maahanmuuttajat kertoivat myös ottaneensa jokaisen tarjotun työkeikan, sillä kieltäytymisen pelättiin johtavan joutumiseen huonoon valoon ja siihen, ettei tilaisuuksia jatkossa enää tulisi. Muutenkin työnantajien asenteissa oli haastatelluiden mukaan korjaamista. Heidän henkilöönsä ladattiin paljon stereotyyppioita venäläisyydestä, etenkin venäläisenä naisena olemisesta. Seksuaalisuus koettiin voimakkaasti latautuneeksi ja naiset kertoivat saaneensa joko työnantajan tai näiden asiakkaiden toimesta kokea seksuaalista häirintää ja ahdistelua.

Venäläinen maahanmuuttaja on tullessaan maahan erilaisessa asemassa esimerkiksi eurooppalaiseen maahanmuuttajaan verrattuna. Työskentely ja opiskelu ovat kiinni

maahanmuuttajan oleskeluluvan statuksesta, ainakin haastatelluiden venäläisnaisten tullessa Suomeen. Silloisella B-statuksella työskentely ja opiskelu olivat kiellettyjä, aivan kuten nykyäänkin. Tämä johtaa helposti harmaaseen työhön, jossa työntekijä jättää maksamatta asianmukaiset verot ja työnantaja sosiaalimaksut. Tämänkaltaisen työ tuottaa harmaata taloutta, jossa monesti työntekijää riistetään pienellä palkalla ja laittomilla työoloilla ilman työehtosopimuksen ja työsuojelun tuomaa turvaa. Suomessa oleskelu poikkesi myös paljon maahan turvapaikanhakijana tai pakolaisena saapuneista ulkomaalaisista juuri lupa-asioiden suhteen. Oikeanlaisen statuksen saamiseen saattoi kulu useita vuosia, aivan kuten artikkelissa haastatellulla naisella oli käynyt.

Toisessa artikkelissa Könönen käy läpi työperäisen maahanmuuton eriarvoisuutta sen mukaisesti mistä maasta henkilö on tulossa ja millaiseen työhön (Könönen 2011b). Asiantuntija-tehtävään EU:n ulkopuolelta tuleva maahanmuuttaja ei tarvitse työskennelläkseen kuin oleskeluluvan, kun taasen esimerkiksi siivoustyöhön saapuva maahanmuuttaja tarvitsee työluvan, joka tulee hakea etukäteen ja jonka saamisen ehtona ovat mm. työehtosopimuksen mukainen palkkaus, vuodeksi kerrallaan myöntäminen ja se, ettei Suomessa ole kyseiselle alalle jo entuudestaan sopivia työttömiä työnhakijoita. Eriarvoisuus on varsin räikeää, sillä monikaan esimerkiksi juuri siivousalan töitä tarjoava vuokratyöfirma ei halua lähteä hakemaan työntekijöilleen työlupia saati luvata luvan saamisen ehtona olevaa pidempiaikaista työsopimusta.

Könösen (2011a, 100) mukaan maahanmuuttajanaiset puhuivat nollasta aloittamisesta. Tällä he tarkoittavat tilannetta, jossa entisestä elämästä tietoineen ja taitoineen ei ole hyötyä uudessa kotimaassa työmarkkinoilla. Koulutus ja kokemus nollautuvat ja kaikki täytyy ikään kuin aloittaa alusta kokonaan. Koska aiemmalla koulutuksella ei ole merkitystä, uusi koulutus tulisi ainakin viranomaisten mukaan hankkia alalta, jolle on hyvä mahdollisuus työllistyä rajaseudun pienissä kunnissa. Tällaisia aloja ovat kaikki hoivan ammatit. Naisvaltaiset hoiva-alan työpaikat ovat helposti avoinna myös maahanmuuttajalle työvoimapulan vuoksi. Vanhustenhoito, avustavat

sairaanhoidontehtävät sekä muut naisvaltaisen alan työpaikat ovat matalasti palkattuja, henkisesti kuluttavia sekä fyysisesti raskaita.

Eri lähteistä saadun tutkimustuloksen mukaan maahanmuuttajat työllistyvät Suomessa aloille, joihin on vaikeaa rekrytoida kotimaista työvoimaa. Erilaiset siivous- ja ruoka-alan ammatit, sekä osittain hoiva-ala ovat juuri esimerkkejä tällaisista töistä. Könönen on haastatellut työnantajia siivous- ja ruokapalvelualoilta. Nämä työnantajat käyttävät prosentuaalisesti paljon ulkomaista työvoimaa juuri suorittavissa ja fyysisesti raskaissa työtehtävissä, kuten siivoamisessa. Työnantajat korostavat suomalaisten haluttomuutta työskennellä matalankoulutuksen likaisissa työpaikoissa, varsinkaan avustavissa tehtävissä, esimerkiksi suurkeittiöiden tiskaajina (Könönen 2011b, 56).

Aluksi työnantajat olivat artikkelin mukaan tiukkoja työnhakijan suomen kielen taidosta jopa liiallisuuksiin saakka. Kielitaitoa vaadittiin tehtäviin, joissa opastus onnistuu yhtä hyvin englanniksikin, eikä työntekijän tarvitse esimerkiksi asioida asiakkaiden kanssa ollenkaan, ei suomeksi eikä englanniksi. Kun työvoimapula esimerkiksi ravintola-alalla kävi liian suureksi, joutuivat työnantajat höllentämään vaatimustasoaan, jotta ylipäättään saisivat henkilöitä suorittamaan työtehtäviä. (Könönen 2011b, 58) Tämä kertoo mielestäni hyvin siitä asenneilmapiiristä, joka monilla työnantajilla on ulkomaalaista työvoimaa kohtaan. Samaa asenteellisuutta esiintyi myös Könösen mukaan venäläisten maahanmuuttajanaisten työllistymiskokemuksissa (Könönen 2011a).

Siivous- ja ravintola-aloja on kutsuttu suomalaisten työmarkkinoiden sisääntuloammateiksi. Kun kerran on päässyt töihin esimerkiksi siivousalalle Suomessa, on seuraavan työn löytäminen helpompaa karttuneen kielitaidon sekä suomalaisen työtodistuksen avulla. Siivous- ja ravintola-alalla työkokemusta ja hyvää työtodistusta arvostetaan alan koulutusta enemmän. Sen sijaan on huomattu, että sisääntuloammatit eivät olennaisesti auta maahanmuuttajaa löytämään koulutustaan vastaavaa työtä eri alalta kuin mitä sisääntuloammatissa tehtiin (Könönen 2011b, 58).

Prekaarinen työ, jota monet maahanmuuttajat ainakin alkuun suorittavat, on luonteeltaan kausimaista, epävarmaa ja pirstaleista. Työajat ovat epäsäännöllisiä; joinakin päivinä työtä voi olla muutama tunti, toisinaan melkein kellon ympäri. Prekaaria työtä leimaa myös työn suorittamispaikan muuttuminen liikkuvaksi. Esimerkiksi siivousalalla yhdellä työntekijällä voi päivän aikana olla useita kohteita siivottavana. Ravintola-alalla ekstraajat, eli ns. kutsusta töihin tulevat voivat joutua matkustamaan pitkiäkin matkoja eri kohteisiin työskentelemään.

Tällaista taustaa vasten ajateltuna monien venäläisten maahanmuuttajien tulevaisuus näyttää epävarmalta, vaikka heille on ollut mahdollista järjestää hyvälaatuista suomenkielen opetusta ja tarjottu jonkin verran ammattiin valmentavaa koulutusta. Ilman asenneilmapiirin muutosta ja ulkomaalaisen ammatillisen koulutuksen ja osaamisen yhtäläistä arvostamista, maahanmuuttajien arvokas osaamispotentiaali jää käyttämättä tai sen käyttöön saaminen kestää pitkään kuormittaen samalla yhteiskunnan tukiverkostoja ja aiheuttaen suuria kustannuksia niin kunnille, valtiolle kuin yksittäisille työnantajillekin.

Könösen (2011a, 64) tekemän tutkimuksen mukaan varsinkin EU:n ulkopuolelta tulevien työperäisten maahanmuuttajien kohtelu ja heihin käytettävä politiikka on vanhentunutta eikä se vastaa enää kummankaan, työntekijän eikä vastaanottavan maan, parhaita intressejä. Vanha työlupakäytäntö on luotu aikaan, jossa ihmiset tekivät pääosin kokoaikaisia ja säännöllisiä töitä. Nykyinen prekaari työ painottaa nimenomaan epävarmuutta, joustavuutta ja kausiluontoisuutta. Työluvan saaminen edellyttää siis vakaata ja pitkää työsuhdetta samalla alalla samassa yrityksessä. Se myös olettaa, että työtä tekevät ainoastaan kokoaikaiseen työhön kykenevät, maahan työn vuoksi muuttaneet henkilöt, eivät esimerkiksi opiskelijat tai turvapaikanhakijat. Nimenomaan opiskelijat pystyisivät hyvin vastaamaan työmarkkinoiden tarpeeseen osa-aikaisesta ja kausiluontoisesta työstä opintojensa ohessa tai niiden loma-aikoina. Oleskeluoikeuden riippuvuus työsuhteesta aiheuttaa helposti liiallisen sietämisen kierteen, jossa työntekijä pelätessään oleskelunsa puolesta suostuu työnantajan riistettäväksi huomattavasti

huonommilla sopimusehdoilla kuin suomalainen vastaavassa tehtävässä. Tästä syystä työajat saattavat venyä eikä esimerkiksi asiaankuuluvia lisiä tai vähimmäisoikeuksia uskalleta lähteä vaatimaan. Tutkimuksessa haastatellun siivousalan työnantajan kertoman mukaan ulkomaalaiset työntekijät tulevat myös sairaana töihin herkemmin kuin suomalaiset kollegansa . (Könönen 2011b, 64)

2.3 Nuorten suhtautuminen venäläisiin maahanmuuttajanuoriin yhteisössään

Anne-Mari Souton väitöstutkimuksessa käydään lävitse Joensuun maahanmuuttajahistoriaa ja erilaisten västöryhmien saapumista alueelle. Joensuun seudulle maahan muuttaminen alkoi varsin myöhäisessä vaiheessa verrattuna esimerkiksi pääkaupunkiseutuun. 1980-luvun loppupuolella ensimmäisenä kaupunkiin saapuivat vietnamilaiset pakolaiset. Maahanmuuttajat alkoivat näkyä katukuvassa tosin vasta 1990-luvulla, kun asteittain saapuivat ensin entisen Neuvostoliiton kansalaisia, osa inkeriläisinä paluumuuttajina ja osa työn perässä. Oman värinsä antoivat myös entisen Jugoslavian alueelta saapuneet ihmiset, sekä Somaliasta saapuneet pakolaiset. (Souto 2011, 19)

Varsinaisesti rasistiseksi kaupungiksi Joensuu muuttui nimenomaan 1990-luvun alkupuolella juuri tummaihoisten maahanmuuttajien myötä. Skin head –liike sai silloin runsaasti jalansijaa muualta Suomesta levinneenä. Souton tutkimuksen sekä Sini Perhon (2010) tekemän väitöstutkimuksen mukaan vain harvoilla Skin head -liikkeessä mukana olleilla oli taustalla ideologiaa valkoisesta ylivallasta ja muiden rotujen edustajien sortamisesta. Liikkeessä oli nimenomaan kyse kuulumisesta johonkin, nuorison lähtemisestä mukaan ryhmään, jossa oli voimakas hierarkia ja ajatusmaailma jäsenten tukemisesta ja heidän puolestaan taistelemisesta. Skiniliike loppuikin melko pian aatteellisesti toimineiden aikuistuttua ja jatkettuaan elämäänsä muualla.

Souton väitöskirjassa tutkitaan joensuulaisen asuinalueen yläkouluikäisten nuorten suhtautumista maahanmuuttajanuoriin heidän luokallaan koulussa ja elämässä vapaa-ajalla. Suhteet suomalaisten ja muualta tulleiden välillä ovat äärimmäisen kylmiä ja ryhmähenki esimerkiksi luokan sisällä juuri suomalaisten ja venäläisten nuorten välillä on olematonta. Tutkimuksesta välittyy kuva siitä, miten suomalaiset nuoret ovat asennoituneet venäläisiä nuoria kohtaan rasistisesti ja vähättelevästi mm. ryssittelemällä heitä ja kieltäytymällä kaikenlaisesta kommunikaatiosta heidän kanssaan.

Kun Souto lähti tutkimuksessa selvittämään syitä nuorten asennoitumisen ja rasistiseen käytökseen, hän haastatteli nuoria ja eli heidän rinnallaan nuorisotalolla ohjaajan tehtävissä. Souto oppi vuosien aikana tuntemaan nuoret hyvin ja tunsu heidän perheidensä elämäntilanteet. Useiden tutkimuksessa mukana olleiden nuorten perhetaustat olivat rikkinäisiä ja kodeissa esiintyi työttömyyttä ja siitä seuranneita sosiaalisia johdannaisvaikutteita (Souto 2011, 18)

Souton (2011) mukaan nuorten suhtautuminen toisiinsa vaihteli selkeästi sen mukaan, ketä kulloinkin oli paikalla läsnä. Oman kuulumisensa, me-hengen luomisen todistelussa konfliktia luokan sisällä piti yllä tietynlaisten henkilöiden läsnäolo ja sitä kautta oman asenteen esilletuonti, ja näille henkilöille vihamielisyyden kuvan ylläpitäminen. Esimerkiksi suomalainen nuori yksinään venäläisten seurassa suhtautui näihin selkeästi suopeammin ja myötämielisemmin, kuin jos paikalla olisi ollut enemmän suomalaisia oppilaita. Toisinaan suvaitsemattomuus ilmeni nuorten keskuudessa nimittelynä ja jopa väkivaltana, toisinaan taasen välinpitämättömyytenä ja kohteluna kuin maahanmuuttajaa ei olisi olemassakaan.

Souton (2011) tutkimien nuorten välillä olevan konfliktin seurauksena suomalaisten ja venäläisten oppilaiden leirit tiivistyivät yhä tiukemmin omikseen luokan eri laiduille. Suomalaisuudesta ja luokan yhteishengestä ulos jättäminen aiheutti venäläisille nuorille yhä voimakkaamman vastareaktion suojautua oman kulttuurin taakse ja kätkeytyä siihen. Nuoret puhuivat keskenään venäjää, käyttivät omia tervehdyksiään, pukeutuivat omaa

kulttuuriaan ja entistä kotimaataan mainostaviin vaatteisiin ja tuotemerkkeihin sekä kannattivat Venäjän urheilujoukkueita. Nuorten käyttäytymistä voi mielestäni hyvin verrata Robert Brubakerin kansojen kolmiodraama-teorian käsitteeseen vähemmistönationalismista, jossa vieraassa maassa asuva kansanryhmä käy vaatimaan oikeuksiaan elää elämäänsä oman kulttuurinsa mukaisesti käyttämällä omaa kieltään ja muita kulttuurin ulkoisia tunnusmerkkejä. Teoriaan mukaan tarvitaan vähemmistönationalismiin sysäävä konflikti alkuperäisväestön kanssa, jotta vastareaktionä toimiva käytös saadaan herätettyä. (Kts lisää luvusta 4.2)

Yksi suomalaisten nuorten argumentti maahanmuuttajanuorten ja itsensä erilaisuuden ylläpitämiseksi oli suomalaisuuden tavallistaminen ja siihen omien sisäisten erilaisuuksien kätkeminen. Tällä Souto (2011) tarkoittaa suomalaisten itseään kohtaan käyttämää tasapäistämistä, yhteisten ominaisuuksien korostamista ja persoonallisuuden tai poikkeavuuksien kätkemistä. Itsensä kuvaileminen "tavalliseksi suomalaiseksi" antaa kulttuurisen yhteisen käsityksen siitä, millainen on tavallinen suomalainen. Tavallinen suomalainen on valkoihoinen, puhuu suomea ilman aksenttia, käyttäen korkeintaan asuinseudun murretta, tuntee suomalaiset tavat ja ennen kaikkea, on syntynyt Suomessa. Tavallistamisen kanssa samantasoista argumentointia on kommentti "maassa maan tavalla", joka Souton (2011, 128) mukaan oli nuorten mielestä kyseenalaistamaton sääntö siitä, että maassa ensin olleilla on oikeus määrittää se, miten maassa tulee elää ja miten missäkin tilanteessa saa käyttäytyä. Myöhemmin saapuneiden on vain hyväksyttävä tämä ja opeteltava elämään "maan tapojen" mukaisesti.

Tutkimuksessani myöhemmin käsiteltävä luku 5.1.1 käsittelee venäläisyyttä rotuna Suomessa ja niitä taustoja, jotka aiheuttavat venäläisiin kohdistuvaa vihaa ja alentavaa käytöstä. Souton (2011, 118-119) tutkimuksessa myös nuoret, yläkouluikäiset oppilaat perustelevat venäläisvastaisuutta historialla ja sotilaallisella idän uhkakuvalla. Itärajan läheisyys, sen aiheuttama maahanmuutto Pohjois-Karjalan alueelle ja pelko venäläisyyden lisääntymisestä luovat rassistista käytöstä ja lietsovat ajattelemaan venäläisistä

negatiivisesti sen sijaa, että toisessa kulttuurissa nähtäisiin mitään hyvää tai uusia mahdollisuuksia. Venäläisen kulttuurin ja kielen taitamattomuus koettiin nuorten keskuudessa muodikkaaksi ja isänmaalliseksi. Venäläisyyttä ei haluta ymmärtää, vaan se halutaan pyyhkiä pois ja korvata suomalaisuudella.

3. Tutkimusasetelma

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani haluan selvittää kohtaavatko joensuulaiset Työ- ja elinkeinotoimiston tarjoamat palvelut sekä venäläisten maahanmuuttajien tarpeet toisensa. Tarkastelen tutkimuksessani lisäksi maahanmuuttajien kokemuksia Joensuun seudusta kotoutumispaikkana niin arjessa kuin kotoutumisprosessiin kuuluvien koulutusten ja muun viranomaiskohtaamisen näyttämönä. Haluan selvittää, kokevatko haastattelemiini henkilöt syrjintää tai rasismia viranomaiskohtaamisissa tai muualla arkielämässään ja millä tapaa ne tulevat esiin ja millaisissa tilanteissa.

Pirkko Pitkäsen ja Satu Koukin (Pitkänen & Kouki 1999) mukaan neljä kymmenestä työvoimaviranomaisesta on sitä mieltä, että maahanmuuttajien myötä rikollisuus, yleinen levottomuus ja esimerkiksi huumeiden käyttö lisääntyy Suomessa. Tällaiset asenteet tutkimuksen tulosten perusteella tuskin voivat olla välittymättä työhön venäläisten asiakkaiden kanssa.

Maahanmuuttajat kohtaavat kotoutumisensa aikana myös paljon muuta kuin pelkästään erilaisia viranomaisia. Heillä on päivittäin erilaisia kohtaamisia paikallisen väestön kanssa esimerkiksi kaupoissa, kirjastossa, päiväkodeissa ja kouluissa. Kuinka kotoutuminen sujuu sosiaalisessa ympäristössä arkielämän keskellä? Millaisia haasteita ja rasistisia tilanteita he kokevat jokapäiväisessä elinympäristössään?

Tutkimusasetelmaani kuuluu olennaisesti myös se, että haastattelemiini venäläisten kotoutumisaika on vielä voimassa tai sen loppumisesta ei ole kulunut merkittävän pitkää aikaa. Kotoutumisaika on kotoutumislakiin kirjattu kolmen vuoden mittainen aika, jolloin maahanmuuttajalla on oikeus TE-toimiston ja kaupunkien sosiaalitoimen

kotoutumispalveluihin. Tarvittaessa tätä aikaa voidaan virkailijan arvioiman tarpeen mukaan jatkaa enimmillään kahdella vuodella painavien syiden (esimerkiksi raskaus, alle kouluikäisen lapsen kotihoito tai hakijan vakava sairaus) johdosta.

Luvussa viisi esittelen tarkemmin sitä, mitä rasismilla ja arkipäivän rasismilla tarkoitetaan ja millaisia keinoja sen tunnistamiseen on olemassa. Lisäksi kerron millaisista kerrostumista nämä ilmiöt koostuvat ja millaisia muita teorioita niiden taustalla vaikuttaa.

3.2 Aineisto

Tutkimukseni kannalta haastattelu on ainoa järkevä tapa hankkia tietoa ja aineistoa tukemaan kirjallisuudesta saamiani faktoja. Koska tutkin ihmisten itsensä kokemuksiin perustuvia mielipiteitä ja ajatuksia, en näe muuta vaihtoehtoa saada niitä tietooni kuin haastattelemalla heitä. Useat, lähes kaikki haastateltavistani ovat venäjältä Suomeen muuttaneita naisia. Ennakkotietoni haastateltavistani on, että kaikilla heistä on hankittuna joko ammatillinen tai akateeminen koulutus kotimaassaan. Haastateltavani olen hankkinut TE-toimiston järjestämältä, Itä-Suomen yliopiston täydennyskoulutuskeskus Aducan pitämältä suomen kielen kurssilta.

Aducan suomen kielen kurssi on noin 4 kuukautta kestävä, neljään eri taitotasoon jakautuva suomen kielen ja kulttuurin kurssi. Kurssilla opiskellaan suomen kieltä, kulttuuria ja siihen kuuluu osana kuukauden mittainen työharjoittelu joensuulaisessa yrityksessä, yhdistyksessä tai muussa työpaikassa. Kurssin opettajien kanssa tulimme siihen tulokseen, että on mielekästä pyytää ainoastaan taitotasoltaan kahdella ylimmäisellä kurssilla olevia osallistumaan haastatteluun, sillä suomen kielen tason tulee olla riittävän hyvä kunnollisen lopputuloksen saamiseksi.

Haastattelun eduksi vaikkapa lomakkeeseen nähden laskea sen, että se on hyvä keino saada selville sellaistaikin tietoa, mitä ei osaisi kysyäkään, mutta se tulee ilmi keskustelun aikana. Myös jatkokysymysten ja selventävien kysymysten esittäminen on mahdollista haastattelun aikana (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34-35.) . Lisäksi ryhmässä tehdyssä haastattelussa osanottajat voivat tukea toistensa lausuntoja omilla kommentteillaan ja tuoda eloisuutta ja intoa kertomiseen aivan erilailla kuin pelkän haastattelijan läsnäolo.

Tarkoitukseni oli tehdä kaksi tai kolme teemahaastattelua ryhmissä, joiden koko on 3-5 henkilöä. Teemahaastattelun valitsin siksi, että koen sen olevan hedelmällinen tapa saada haastateltavat eläytymään ja kertomaan nimenomaan omin sanoin omia kokemuksiaan ja esimerkkejä arkipäivän tilanteista asioitaessa TE-toimistossa. Yhden kokemus antaa virikkeitä toiselle kertoa jostain omalle kohdalle osuneesta tapauksesta aivan eri tasolla kuin jos minä haastattelijana pelkästään pyytäisin kertomaan jonkin esimerkin.

Käytin haastattelussa valmiiksi tekemääni haastattelurunkoa, johon listasin olennaisimmat teemat ja tarkat kysymykset joihin haluan vastaukset. Haastattelutilanteessa käytin kirjoittamieni muistiinpanojen lisäksi nauhuria. Olin jo kertonut aikomuksestani nauhurin käytön suhteen etukäteen haastateltaville. Piilotin nauhurin näkymättömiin muistiinpanovälineideni alle, jotta haastateltavani eivät ajattelisi jatkuvasti sen läsnäoloa keskustelun aikana. Pyrin pitämään huomioni koko ajan keskustelusta ja välttää kirjoittamista ja huomion kohdistamista ylipäänsä minkään laiseen puheen taltioimiseen.

Teemahaastattelua voisi kutsua myös nimellä kohdennettu haastattelu. Ennakkotietona on se, että haastateltavalla olevan jotain tietoa tutkimastani asiasta. Tästä voin olla varma, koska haastateltava on poimittu TE-toimiston järjestämältä kurssilta, joten hän siis on TE-toimiston asiakas. Toinen kriteerini haastattelukelpoisuuteen on se, että hän on kansalaisuudeltaan venäläinen ja hän on työvoimaviranomaisen toimenpiteessä osallistuessaan kurssille, jossa hän opiskelee muuta kuin omaa äidinkieltään integroituakseen vieraaseen yhteiskuntaan. Tutustumalla etukäteen haastattelun

teemoihin liittyvään kirjallisuuteen sekä tutkimuskenttään, tiedän saavani haastatteluista kaipaamaani aineistoa ja vahvistusta ajatuksilleni.

Teemahaastattelua varten olin tehnyt haastattelurungon, johon kokosin olennaisia pienempiä teemoja käsiteltäviksi. Olin etukäteen päättänyt mitä seikkoja pidän erityisen tärkeinä ja mihin ainakin pyrin saamaan kunnolliset vastaukset. Jätin tietoisesti tilaa myös niin sanotuille yllätyksille, joita keskustelu saattaa tuoda mukanaan. Varoin kuitenkin antamasta keskustelun luisua sivuraiteille, pois asiasta ja johdattelin sopivilla kysymyksillä keskustelua haluamaani suuntaan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47).

Teemahaastattelu on menetelmänä puolistrukturoitu, sillä siinä esiintyvä teema /esiintyvät teemat ovat kaikille haastateltaville samat, vaikkei sanatarkasti samoja kysymyksiä esitettäisi (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48). Tämä tarkoittaa sitä, että ohjasin kaikissa ryhmissä haastateltavat keskustelemaan samoista asioista, kuten venäjänkielisen palvelun tasosta tai asiakkaan kokemasta syrjinnästä palvelutilanteessa ja arjen kohtaamisissa.

Valitsin haastattelumuodoksi ryhmähaastattelun, sillä haastattelut toteutettiin suomen kielen kurssin kurssipäivän aikana ja ryhmässä tapahtunut haastattelu säästi näin opiskelijoiden aikaa. Myös Hirsjärvi ja Hurme painottivat ryhmähaastattelun eduksi nimenomaan sen taloudellisuutta ajan ja rahallisten kustannusten kannalta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 63). Lisäksi koin ryhmähaastattelun mielekkäämmäksi myös siksi, että haastateltavat olisivat muuten saattaneet ujustella aluksi ja siihen tuhlautuisi arvokasta aikaa. Pyrin myös saamaan aikaiseksi melko vapaan keskustelun, jolloin asioita tuli ilmi kuin itsestään.

Haastattelut tein suomen kielellä pelkästään jo siitä yksinkertaisesta syystä, että se oli ainoa yhteinen käytettävissä oleva kieli. Venäjätaitoni on lähes olematon eikä siitä syystä tule kysymykseenkään. Lisäksi tiesin suurimman osan haastateltavista puhuvan paremmin suomea kuin esimerkiksi englantia. Aikaa olin varautunut käyttämään noin

yhden tunnin verran yhteen haastatteluryhmään. Uskoin ajan riittävän hyvin enkä toisaalta halunnut pitkittää tarpeettoman kauan keskustelua.

Ainoa huolenaiheeni ryhmähaastattelun suhteen oli melko pieni, mutta kuitenkin varteenotettava. Olin hieman huolissani siitä, että haastateltavat alkaisivat jossain välissä puhua keskenään venäjää ja minä en ymmärtäisi mistä he puhuvat. Toisaalta ainahan voisın pyytää heitä vaihtamaan kieleksi jälleen suomen. Toinen ongelma, joka saattaisi esiintyä myöhemmin nauhan purkamistilanteessa, on haastatteluun osallistuvien puheiden erottaminen toisistaan. Litterointitilanteessa saattaa olla vaikea päätellä kuka milloinkin oli äänessä. Tästä Hirsjärvi ja Hurmekin varoittavat ryhmähaastattelun tekijää (Hirsjärvi & Hurme 2000, 63).

3.3 Haastattelut sekä aineiston analyysi

Ensimmäiseen haastatteluryhmään kuului 4 henkilöä, kolme naista ja yksi mies. Ikäjakauma oli 36 vuodesta aina 59 vuoteen saakka. Jokaisella haastatellulla ensimmäisen ryhmän jäsenellä oli hankittuna ammatillinen koulutus sekä pitkä työkokemus omalta alaltaan Venäjällä. Kaikilla haastatteluun osallistuneilla oli perhe mukanaan Suomessa joko siten, että kaikki perheen jäsenet olivat tulleet Suomeen Venäjältä tai puoliso oli löytynyt Suomesta.

Toiseen haastatteluryhmään osallistui ensimmäisen tapaan neljä henkilöä, sukupuolijakauman ollessa sama 3 naista ja yksi mies. Ikäjakauma oli pienempi, 22-41 vuotta. Koska kaksi naisista oli vielä kovin nuoria (22 vuotta ja 27 vuotta), ei heillä kaikilla ollut vielä paljoa työkokemusta tai edes ammatillista koulutusta kotimaastaan. Kaikilla haastatelluilla oli perhe Suomessa joko siten, että he olivat muuttaneet kaikki Suomeen tai

perhe oli muodostunut Suomessa asuessa. Pienten lasten hoitaminen toi oman haasteensa kielen oppimiseen ja ajankäytön jakamiseen koulun ja kodin kesken.

Kolmannessa ryhmässä oli edellisten ryhmien tapaan neljä jäsentä. Heidän kielitaitonsa oli merkittävän paljon parempi kuin kahdessa aiemmassa ryhmässä. Tämä vaikutti suunnattomasti keskustelun laatuun ja kykyyn kertoa mielipiteitä. Kaikki ryhmän jäsenet olivat naisia, ikäjakauma oli melko pieni, 40 vuodesta 46 vuoteen. Heillä oli taustallaan ammatillista koulutusta ja työhistoriaa monelta alalta kotimaastaan. Kolmella naisella neljästä oli useamman alan ammatillinen koulutus. Haastatelluiden perheet asuivat heidän kanssaan Suomessa.

Yhteensä haastateltavia oli kaksitoista henkilöä, joista kaksi oli miehiä ja loput naisia. Ikäjakauma kaikkien haastateltavien välillä oli melko laaja, nuorimman ollessa 22-vuotias ja vanhimman 59-vuotias. Kaikilla kahta nuorinta haastateltua lukuun ottamatta oli ammatillinen koulutus kotimaastansa ja useamman vuoden työkokemus monenlaisista työtehtävistä Venäjältä ja Neuvostoliitosta.

Myöhemmin eri luvuissa käyttämäni suorat lainaukset ovat yksilöity siten, että käytetty kirjain-numero –koodi muodostuu henkilön nimen ensimmäisestä kirjaimesta ja hänen iästään. Esimerkiksi Maria 43 vuotta on merkitty koodilla M43. Päädyin tämän kaltaiseen ratkaisuun, jotta haastattelemieni ihmisten henkilöllisyys pysyisi varmasti anonyyminä, eikä heitä kyettäisi tunnistamaan tutkimusta luettaessa. Haastatteluista kertyi paljon hyvin käyttökelpoista materiaalia ja olen tyytyväinen haastateltavien avoimuuteen sekä vastauksiin, joita kysymyksiini sain.

Haastatteluiden tuloksiin sovelsin sisällönanalyysiä, jossa tarkastelin puhutun kielen merkityksiä ja sitä, miten kussakin tilanteessa haastateltava on pukenut sanoiksi ajatuksensa (Jyväskylän yliopiston ohjeet, menetelmiä humanisteille). Myös muu kuin pelkkä suullinen informaatio on tärkeää. Ilmeet ja eleet sekä tauot puheessa kertovat omaa tarinaansa haastateltavan ajatuksista käsiteltävästä asiasta. Analysoidessa on tärkeää

pyrkii mahdollisimman onnistuneeseen tulkintaan ja tehdä se läpinäkyvästi ja tietyllä tapaa puolueettomasti siten, että myös tutkimuksen lukija pystyy tekemään saman tulkinnan tutkijan kanssa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 151). Puolueettomuudella en tarkoita sitä, ettei tulkinnassa pitäisi olla nähtävissä näkökulma, josta aineistoa tulkitsee. Tarkoitan sitä, ettei tutkija voi muuttaa saamiaan tuloksia itselleen ja tutkimuksensa tavoitteelle edullisiksi ja mieluisiksi.

Haastatteluiden tuloksia pyrin analysoimaan kirjallisuudesta saatujen tietojen tueksi. Käytin haastattelumateriaalia suorina lainauksina tuottamani tekstin yhteydessä kuvaamaan haastateltavien mielipiteitä ja tunteja. Mielestäni suorat lainaukset toivat tekstiin syvyyttä ja vaihtelevuutta sekä lisäävät lukijan mielenkiintoa työtä kohtaan.

Pätevyys laadullisessa tutkimuksessa – etenkin jos tutkimuksen ei oletetakaan kuvaavan suoraviivaisesti todellisuutta – voidaan ymmärtää pikemminkin uskottavuudeksi ja vakuuttavuudeksi: kuinka hyvin tutkijan konstruktiot vastaavat tutkittavien tuottamia ja kuinka hyvin hän tuottaa nämä konstruktiot ymmärrettäväksi myös muille. Tutkimuksella voidaan aina vain raapaista tai koskettaa, enemmän tai vähemmän, tutkittavan ilmiön pintaa, eikä tutkittavaa ilmiötä kyetä koskaan kuvaamaan raportissa täysin sellaisena kuin se tutkimustilanteessa tai tutkijalle ilmenee. Tutkimus ei voi koskaan tuottaa täydellistä ymmärrystä asioista (Eskola & Suoranta 2000, 219-222).

4. "Sen kyllä huomaa kuka on suomalainen kuka venäläinen."

4.1 Etnisyys minäkuvan rakentajana

1900-luvun alussa luultiin, että etnisyys ja sitä siivittänyt nationalismi katoaisivat tutkimuskentiltä ja julkisesta keskustelusta jatkuvasti yleistyneen yksilöllisyyden ja modernin kehityslinjan myötä. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan niistä on päinvastoin tullut yhä laajeneva tutkimuksen ja keskustelun kohde myös poliittisilla kentillä toisen maailmansodan jälkeen. Etnisyys sanana itsessään tulee kreikan kielen sanasta `ethnos`, joka tarkoittaa pakanaa. Tällä tarkoitettiin perinteisestä kristinuskosta poikkeavaa henkilöä aina 1900-luvulle saakka. Kansankielessä termillä tosin tarkoitetaan yleensä jotain valtaväestöstä poikkeavaa vähemmistöä, toista rotua olevaa ihmisryhmä, toisia. (Eriksen 1993, 2)

Etnisyys on kautta aikojen koettu uhkaavaksi tekijäksi ja se onkin usein ollut sotien ja aseellisten konfliktien käynnistysvoimana. Osittaisina syinä ovat olleet erilaisten etnisten vähemmistöjen ja ryhmittymien lisääntynyt järjestäytyneisyys ja omien oikeuksien tunnustamisen vaatimukset tiedonvälittämisen ja liikenteen kehittämisen myötä.

Etnisyyttä on määritelty eri aikoina eri tavalla. Vanhan ja perinteisen tavan mukaan etnisyyttä on määritelty etnisen ryhmän ulkokohtaisten ominaisuuksien perusteella. Tiettyjen ulkoisten ominaisuuksien katsottiin joko yhdistävän tai erottavan ryhmän jäseniä. Tällaisia piirteitä ovat olleet yhteisistä esi-isistä johtuva alkuperä, sama kulttuuri ja tavat, uskonto, rotu tai fyysiset erityispiirteet ja kieli. (Nygren 1995)

Nykyään etnisyyttä tutkineet tutkijat painottavat ulkoisten ominaisuuksien sijaan sitä, millaisia seikkoja ihmiset itsessään pitävät tärkeinä määritellessään omaa etnistä identiteettiään tai ryhmää. Tunne siitä, mikä on ihmiselle itselleen tärkeää oman itsensä

määrittämisessä ja sitomisessa johonkin ryhmään on syntyperää tärkeämpää. Tämä ei luonnollisestikaan sulje pois syntyperän merkitystä etnisyysskeskustelussa. Erilainen tarkastelu ja määrittely asettaa uusia haasteita tunnistaa etnistä rajanvetoa ja itsensä jonkin ryhmän sisään sulkemista. (Nygren 1995; Pitkänen & Kouki 1999)

Haastattelemani venäläisten maahanmuuttajien suhtautuminen omaan "kuulumiseensa" oli melkoisen ristiriitainen. Toisaalta he suurimmaksi osaksi kokivat olevansa venäläisiä, erilaisia suomalaisten kanssa, mutta toisaalta he eivät kuitenkaan osanneet enää mieltää itseään täysin kuuluviksi venäläisiin, varsinkaan verrattuna Venäjällä asuviin venäläisiin. Oma kuuluminen Suomessa asuviin venäläisiin on olennainen osa identiteettiä. On olemassa siis "me" vieraalla maalla; ei täysin venäläinen, eikä suomalainen, vaan kuten Olga Davydova väitöskirjassaan kirjoitti: kolmas, jotain siltä väliltä (Davydova 2009). Myös ajatus ulkoisesta olemuksesta etnisyyden tuottajana ja ilmentäjänä on vahvasti haastateltavien mielen päällä.

"No kyllä meistä näkee että olemme venäläisiä. Vaatteista, naamasta, puheesta. Sen kyllä huomaa kuka on suomalainen kuka venäläinen. Naiset varsinkin. Ei sitä voi salata. N:sta luullaan joskus että on suomalainen, on kysytty jotain suomeksi. Muuten ei." L55

En kaipaa sinne (Venäjälle) enää koska en kuulu sinne vaan haluaisin löytää suomalaisia ystäviä. Se on vaikeaa, koska suomalaiset eivät ole kovin avoimia ihmisiä. V27

Ajatukset omasta venäläisyydestä ja erilaisuudesta Suomessa ovat myös herättäneet häpeäntunnetta haastateltavien keskuudessa. He ovat tunteneet häpeää venäläisyydestä ja jopa pelkoa siitä, miten heitä kohdellaan venäläisinä.

"Kyllä joskus häpeän olla venäläinen. Olen ujo ihminen ja toivon että näyttäisin suomalaiselta, ettei minuun kiinnitettäisi huomiota. Ajatteleminen vaimoni kanssa molemmat samalla tavalla tästä asiasta." A41

Myös muiden venäläisten puolesta on tunnettu häpeää. Ajatukset huonosti käyttäytyvistä maanmiehistä on saanut häpeämään kenties venäläisyyden puolesta yleisesti, ei niinkään

oman etnisen taustan puolesta. Tällöin huolena on kenties yleisen asenneilmapiirin muodostuminen negatiiviseksi, jolloin suhteutuminen venäläisiin ja venäläisyyteen saattaisi muuttua huonompaan suuntaan ja vaikuttaa siten ikävällä tavalla henkilön itsensä ja hänen perheensä saamaan kohteluun.

"Joskus olen hävennyt muita venäläisiä koska he puhuvat kovaa ja käyttäytyvät huonosti. Suomalaisten ei pidä ajatella että kaikki venäläiset ovat samanlaisia. Venäjä on iso maa ja siellä on monenlaisia ihmisiä. Olen siis hävennyt toista venäläistä." E48

Toisaalta haastattelemiä ihmisiä, varsinkin omia lapsia saaneet naiset, arvostavat juuriaan ja omaa taustaansa ja haluavat siirtää tätä lapsilleen vaikka perhe asuu ja elää toisessa maassa. Oman vahvan identiteetin siirtäminen sukupolvelta toiselle koetaan tärkeäksi, lapsista halutaan kasvattaa perheen ja suvun juuret tuntevia ja arvostavia, suomalaisessa yhteiskunnassa pärjääviä kaksoiskansalaisia.

"Minä en halua salata juuriani. Kerron lapselle Venäjästä ja opetan hänelle omaa kulttuuria. Hän voi saada molemmat." E45

Kahden kulttuurin ja kielen kanssa ei kuitenkaan ole aina ongelmattonta elää, varsinkin jos lapsi on syntynyt Suomessa ja elänyt osana suomalaista kieltä ja kulttuuria. Haastattelemiä äidit ovat joutuneet pohtimaan kahden kielen merkitystä ja käyttötapaa omassa perheessään. Lapsille suomen kielen käyttö on arkipäivää esimerkiksi koulussa tai päivähoitossa aivan eri tavalla kuin vanhemmilleen, jotka vasta opettelevat suomen kieltä kielikurssilla.

"Minun lapsi on lastentarhassa, jossa minä puhun hänelle aina venäjää. Minä puhun lapselle venäjää koska silloin saan helpommin sanottua enkä sano ainakaan mitään väärin. Hän on tänä vuonna sanonut minulle monesti että äiti, puhu suomeksi. Lapseni puhuu hyvin suomea, kuin suomalainen." N43

Olga Davydova kirjoittaa väitöskirjassaan etnisyyden ymmärtämisen tarvitsevan tuekseen erilaisia tapoja nähdä ja tulkita etnisyyttä (Davydova 2009). Davydova käyttää väitöskirjassaan Markus Banksin tekemään jakoa erilaisiin etnisyyden kategorioihin. Banksin mukaan primordialistinen etnisyys nousee yksilöstä itsestään ja sen avulla hän voi kategorisoida omaa kuulumistaan yhteiskuntaan. Primordialistinen etnisyys voidaan ymmärtää metaforisesti sijoittuvan ihmisen sydämeen, josta kumpuavat elämää jäsentävä syntyperästä ja kulttuurista lähtevä kokemus- ja tunnetaso. Instrumentalistinen tapa ymmärtää etnisyyttä voidaan sijoittaa henkilön päähän, jolloin tämä harkitusti ja laskelmoivasti voi käyttää sitä sosiaalisena resurssinaan, yhtenä välineenä muiden joukossa. Konstruktionistinen tapa taas on oikeastaan tutkijan väline tutkia ja jäsentää sosiaalista todellisuutta ja löytää etnisyyttä. (Davydova 2009). Etnisyys itsessään on ihmisten oma keksintö, keino tarkastella ja määritellä todellisuutta (Eriksen 1993).

Eriksenin mukaan ei ole mielekäästä käyttää ihmisistä puhuttaessa sanaa rotu. Hänen mukaansa ihmisten biologiasta peräisin kumpuavat eroavaisuudet ovat sekoittuneet niin suurelta osin, että varsinaisten tunnusmerkkien löytäminen rotujen määrittelemiseksi on hyvinkin kyseenalaista. Biologisten "rotujen" sijaan Eriksen tarkastelisi mieluummin sosiaalisia eroja, "rotuja". (Eriksen 1993, 4) Eriksenin esiin nostamat sosiaaliset rodut muistuttavat kovasti Philomena Essedin (Essed 1991) teoriaa rasismien yleisestä tiedosta, jossa tietyillä olosuhteilla ja kokemuksilla varustetut ihmiset jakavat suurin piirtein samanlaisen tiedon siitä, mitkä asiat tai teot tulee luokitella poikkeaviksi ja epäsopeviksi eli rasistisiksi. Tähän liittyy Eriksenin mukaan kollektiivisesti jaetusta tiedosta siitä, ketkä kuuluvat "meihin" ja ketkä "muihin" sekä käsitys samanlaisuudesta ja erilaisuudesta (Eriksen 1993, 4).

Etnisyys rakentuu Eriksenin (1993) teorian mukaan ajatuksellisesti "meidän" ympärille, kun taas rasismi puolestaan perustuu toiseuteen, ajatukseen "heistä". Etnisyyden ydin tiivistyykin ideaan yhteenkuulumisesta, samanlaisuudesta ja sallivuudesta, toisin kuin

rasismi, joka pyrkii tekemään eroa ihmisten välille ja sulkemaan toisenlaiset ihmiset ulkopuolelle.

Funktionalistisen näkemyksen mukaan etnisuus tarkoittaa ryhmän sisäistä solidaarisuutta toisilleen. (Malešević 2004, 45.) Tästä voidaan vetää johtopäätelmiä siihen, että saman etnisen taustan omaavat pyrkisivät suojelemaan ja auttamaan toisiaan ulkoapäin tulevaa uhkaa tai kilpailua kohtaan. Siten myös "omien" suosiminen esimerkiksi valintatilaisuuksissa olisi funktionalistisen etnisyysteorian mukaan normaalia, jopa suotavaa.

Talcot Parsonin neo-funktionaalisen teorian mukaan etniset yhteisöt rakentuvat sosiaalisista systeemeistä, jotka jakavat yhteiset arvot. Sosiaaliset systeemit välttävät keskinäisen konfliktin kasvattamalla tasa-arvoisuutta systeemin sisällä pitämällä kaikki osat terveinä. Hyvinvointi ja toimivuus vaativat sitä, että jokainen systeemin osan on riippuvainen muiden osasten panoksesta yhteisen hyvän eteen siten, ettei toimivaa organismia olisi ilman jokaista systeemiä. Kriisin tullen systeemillä täytyy olla vaihtoehtoisia toimintatapoja normaaliuden ja vakaan toimintakyvyn saavuttamiseksi. (Malešević 2004, 46 : Parsons 1951, 11)

Talcot Parsonin teoria on kuitenkin mielestäni vanhentunut siltä osin, ettei mikään kansakunta enää edusta pelkästään yhtä ja samaa etnistä alkuperää olevia jäseniä. Koska esimerkiksi yhteinen kieli on usean tutkijan mukaan etnisen yhdenmukaisuuden kriteeri, sen perusteella yhdeksi etniseksi ryhmäksi jaotellut suomenkieliset ovat melkoisen heterogeeninen joukko ihmisiä muiden etnisten tunnusmerkkien perusteella jaoteltuina. Tämä osoittaaakin mielestäni hyvin sen, miten monilla eri tavoilla etnisiä rajanvetoja voidaan tehdä. Kun kieli, uskonto, kansalaisuus ja ulkoiset piirteet kadottavat painoarvonsa etnisyyden määrittäjinä, millaisia uusia kriteerejä tulisi käyttää?

Pidän Erikseenin hahmottelemaa määritelmää, jossa etnisyyttä muodostetaan sisältä päin jokaisen yksilön omien kokemusten ja tärkeinä pitämien sosiaalisten rakennelmien ja

arvojen avulla onnistuneena. Yksilön itsensä tulisi määritellä se, millaiseen joukkoon minä haluan kuulua ja ennen kaikkea, tarvitseeko minun kuulua mihinkään suurempaan kokonaisuuteen? Haluanko olla osa jotain joukkiota ja millä ehdoilla? Yksilöllisyyttä korostava ajattelutapa sallii myös kuulumisen kerralla useampaan joukkoon. Erilaiset elämäntilanteet korostavat tiettyjä piirteitä laimentaen toisia, mutta laimeammatkin piirteet voivat myöhemmin palata jälleen tärkeiksi, esimerkiksi omien lasten synnyttyä tai isovanhempien kuoltua.

4.2 Nationalismi identiteetin taustalla

Nationalismissa on kyse kuulumisesta Kansaan, jonka muodostavat samanlaiset etniset juuret omaavat ihmiset. Kansa on siis homogeeninen joukkio ihmisiä, jotka toivottavat tervetulleiksi omansa, mutta jotka eivät päästä joukkoonsa vieraita, toiseen kansaan kuuluvia. Jokainen ihminen kuuluu yhteen, ja vain yhteen kansaan, ja jonka tunnusmerkkejä kantaa itsessään. Kansaan kuuluva on lojaali omilleen, on valmis puolustamaan sitä henkensä kaupalla ja on valmis kuolemaan sen puolesta. Kansan identiteettiä rakentavat sellaiset yksittäiset palikat kuten kieli, uskonto, yhteinen historia, yhteiset perinteet ja rituaalit sekä etninen yhdenmukaisuus. (Matti Jutila 1.10.2010.)

Roger Brubakerin kansojen kolmiodraaman mukaan nationalismia on kolmenlaista: kansallistava nationalismi, vähemmistönationalismi ja kotimaanationalismi. Kansallistavassa nationalismissa valtion enemmistökansallisuus pyrkii vahvistamaan omaa asemaansa ja häivyttämään vähemmistökansallisuuksien näkyvyyttä ja mahdollisesti jopa sulauttamaan vähemmistöjä itseensä vähemmistökansallisuuksien omien tunnusmerkkien ja kulttuurin kustannuksella. Vähemmistönationalismi puolestaan käy vastustavaa kamppailua kansallistavaa nationalismia vastaan pyrkien säilyttämään vähemmistöjen oikeuksia elää oman tapansa, kielensä ja kulttuurinsa mukaan erillisenä

ryhmänä valtion sisällä. Kotimaanationalismissa on kyse siitä, että jonkin kansallisuuden varsinainen kotimaa pyrkii puuttumaan kansallistavan valtion toimiin omien maamiesten oikeuksien turvaamiseksi (Matti Jutila 1.10.2010.)

Erinomainen käytännönelämän esimerkki näistä kolmesta nationalismin eri muodosta nähtiin vuonna 2007, kun Viron pääkaupungissa Tallinnassa käytiin vakava konflikti niin kutsutun Pronssisoturi -patsaan siirtämisestä syrjäisemmälle paikalle. Konfliktin osapuolia oli kolme: kansallistavaa nationalismia edusti Viron valtio ja virolaiset. Vähemmistönationalismin edustajia olivat puolestaan Virossa asuvat venäjänkieliset, ja kotimaanationalismin edustus oli Venäjän valtiolla ja venäläisillä. Konfliktin lähtökohtana oli siirtää neuvostosotilasta esittämä patsas pois itsenäisen Viron neuvostosortoa kärsineiden ihmisten silmistä. Virolaiset kokivat siis patsaan jäännöksenä sortoajasta ja valloittajasta. Viron venäjänkieliset taasen pitivät patsasta muistona voitosta fasismia vastaan ja kunniamerkkinä sodassa kuolleita sotilaita kohtaan. Patsas on toiminut venäjänkielisille Virossa asuville ihmisille kohtauspaikkana ja heidän yhtenäisyyttään luovana tekijänä. Konfliktin äidyttyä suoranaiseksi riehumiseksi ja väkivallaksi puuttui Venäjä peliin puolustamalla venäjänkielisiä ”heimoveljiään” Viroa ja virolaistamispolitiikkaa vastaan. Mellakassa oli vahvasti kyse myös aikojen saatossa patoutuneesta vihasta ja katkeroitumisesta, jotka pääsivät melko vähäpätöiseltä tuntuvan syyn varjolla purkautumaan polttopullojen viskelemiseksi ja näyteikkunoiden sirpaleiksi iskemiseksi. Lopulta mellakka sammui omaan mahdottomuuteensa ja patsas päätettiin siirtää kaupungin laitamalla sijaitsevalle hautausmaalle, jonne on haudattu muun muassa toisessa maailmansodassa kuolleita sotilaita (Davydova 2008).

Omalle tutkimukselleni ei ole relevanttia tarkastella näitä kaikkia kolmea nationalismin muotoa, ainoastaan kansallistavaa nationalismia sekä vähemmistönationalismia. Jätän kotimaanationalismin ulkopuolelle, koska en koe Venäjän roolia nimenomaan valtiona ja toimijana kovinkaan suureksi venäjän kansalaisten kotoutumisprosessissa Suomessa. En pyri väittämään ettei Venäjällä ja venäläisyydellä sekä siteillä alkuperämaahan olisi tärkeä

rooli haastatteleminen ihmisten elämässä ja identiteetissä. Venäjä ei vain ole aktiivinen toimija hakemassani prosessissa eikä se pyri muuttamaan Suomen kotouttamispolitiikkaa lainsäädäntötasolla lukuun ottamatta epävirallisia kommentteja yksittäisten henkilöiden, kuten pääministeri Vladimir Putinin tahoilta, joka nosti Suomen vierailullaan esiin keväällä ja kesällä 2010 runsaasti julkisuutta saanutta venäläisen isoäidin tapauksen, jossa sairas isoäiti käännyttiin pois perheensä luota Suomesta takaisin Venäjälle (HS 27.5.2010).

Vähemmistönationalismi ei ilmentynyt haastatteleminen venäläisten maahanmuuttajien puheissa suoranaisesti. Enemmänkin keskusteluita leimasi entisen kotimaan lievä halveksunta ja sen poliittisten ja sosiaalisten ongelmien esiintuonti. Monessa kohtaa haastateltavat vertailivat Suomea ja Venäjää toisiinsa Suomen eduksi. Seuraava keskustelunpätkä kuvastaa hyvin haastateltavien kuvaa maiden välisistä eroavaisuuksista. Keskustelimme asioimisesta suomalaisissa virastoissa, eritoten Työ- ja elinkeinotoimistossa.

S46: Kyllä on hyvä palvelu. No, joskus on jono, mutta ei se haittaa. Virkailija on aina hyvä, aina. Heillä ei ole koskaan kiire, ei koskaan sano että ei ole aikaa, ei.

N43: Jos vertaa Venäjän palveluun niin.. (nauraa)

S46: Niin, siellä piti aina mennä pitkäksi aikaa ja huutaa että nyt kuuntele minua. Ne usein vain leikkivät olevansa paikalla. Paitsi nyt sanovat lehdissä että nyt on parempi Venäjällä. Kaikki lait toimivat..

E45: En usko en usko.

S46: Niin, jos sinulla on joku paperi, odota kuukausi.

N40: Oli siellä erilaisia paikkoja. Jossain meni hyvin ja joissain huonosti.

Kukaan haastateltavista ei myöskään kertonut nykyään kaipaavansa takaisin Venäjälle. Vanhasta kotimaasta ja sen ongelmista kuuleminen tuottaa heille omien sanojensa mukaan pelkästään paha oloa ja surua. Luottamus Suomeen ja elämän paremmuuteen täällä on kova. Ainoastaan yksi haastatteleminen ihmisistä oli edes harkinnut palaamista

Suomessa asumisen aikana. Nykyään tilanne on muuttunut sopeutumisen ja kotoutumisen edettyä.

Halusin pitkään muuttaa takaisin Venäjälle, koska en oppinut kieltä, kulttuuri oli vierasta enkä sopeutunut tänne. Nyt en enää halua muuttaa takaisin. Suomi on paras maa, täällä on niin puhdasta ja kuitenkin turvallista. Lakeihin voi luottaa. Jos katson uutisia Venäjältä, minulle tulee huono olo ja olen surullinen. V27

Louis L. Snyderin mukaan nationalismiin voi jakaa itäiseen ja läntiseen nationalismiin. Läntinen nationalismi, jonka esimerkkimaita ovat Iso-Britannia ja Ranska, on Snyderin oppien mukaan lähinnä poliittinen ilmiö, jossa kansallisvaltiot ovat jo olemassa. Yhteiskunnan rakenne on pluralistinen, avoin ja demokraattinen, vaikkakin valta on porvaristolla. Nykyajan poliittiseen todellisuuteen tämä teoria vastaa siten, että kansan määritelmä on paljon väljempi, suorastaan rationaalinen. Snyderin mukaan kansa koostuu kansalaisten keskenään järkisyistä solmimasta liitosta, jonka yksilöt ovat yhdessä laatineet hyödylliset sopimukset ja perustuslain. Snyderin määritelmää voisi siten tulkita järkevien ihmisten järkeväksi liittoumaksi, jolla taataan yhteiskunnan toimivuutta ilman turhanpäiväistä paatosta ja tunteellisuutta. Itäinen nationalismi ei Snyderin mukaan ole yhtä pitkällä kuin läntinen vastineensa. Itäisen Keski-Euroopan maat ja Aasia kokevat Snyderin mukaan nationalismiin ja kansan sen alkuperäisellä, tunteellisemmalla tasolla, jossa etninen alkuperä ja muut ei-poliittiset syyt määrittelevät sivistymätöntä ja aggressiivista tapaa käsittää nationalismia. Tämä johtuu osittain siitä, etteivät näiden valtioiden rajat ja olemassaolo ole olleet kovinkaan itsestään selviä historian saatossa, vaan niiden on pitänyt taistella olemassaolonsa puolesta. (Matti Jutila 1.10.2010.)

Snyderin läntinen nationalismi mahdollistaa maahanmuuton ja kansalaisuuden vaihtamisen. Kansalaisten alkuperällä tai etnisellä taustalla ei ole väliä, kunhan he yhdessä muun väestön kanssa osallistuvat sopimukseen ja noudattavat sovittua lakia. Mielestäni

tämänkaltainen ajattelutapa sopii hyvin nykyaikaiseen, globaaliin yhteiskuntaan jossa ihmisten taustat ovat sekoittuneet ja valtioiden väliset rajat madaltuneet niin fyysisesti kuin henkisesti.

5. Rasismi ja arkipäivän rasismi

5.1. Rotu ja rodullistaminen

Tutkittaessa rasismia ja sen ympärillä käytävää keskustelua, on mahdotonta välttyä käyttämästä sanaa rotu. Rodulla pyritään määrittelemään tietyn osajoukon sisään kuuluvia ihmisiä heidän etnisten ja sosiaalisten tunnusmerkkien kautta. Tällaisia merkkejä ovat mm. kotimaa, ihonväri ja kieli. Rodun käsitteen ja sanan käyttäminen on monesti kiusaannuttavaa sen kantaman painolastin vuoksi. Usein ajatellaan, että sanaa rotu ei ole soveliaa käyttää ihmisistä keskusteltaessa, liittyhän sen niin vahvasti eläinten luokitteluun. Usein monilla tutkijoilla on myös pelko siitä, että he tahtomattaan oikeuttavat joidenkin rasististen käsitteiden käytön tekemällä niistä näkyviä ja hyväksyttäviä myös tutkimusten kautta ja siten myös "sallittuja" arkipäiväiseen käyttöön (Jokisalo & Simola 2010, 7-8). Itse koen hyvin kaksijakoisesti käsitteen rotu käyttämisen rasismikeskustelussa, sillä toisaalta mielestäni asioista tulee puhua sellaisilla käsitteillä jotka ovat olemassa ja jotka voidaan kansantajuisesti ymmärtää, mutta sen sisältämä paha kaiku muistuttaa helposti historian saatossa tapahtuneista vääryyksistä sorrettuja ihmisryhmiä kohtaan.

Suomalaisessa rasimitutkimuksessa ainakin Vesa Puuronen kyseenalaistaa voimakkaasti käsitteen 'rotu' käyttämiseen liittyvät negatiiviset vaikuttimet. Hänen mukaansa rodun määritelmän ymmärtämisessä on tapahtumassa muutos pelkämästä biologiasta yhä

enenevissä määrin kulttuuriseen suuntaan. Puuronen painottaa rodun käsitteen olevan jo olemassa ja sen merkityksen tunnustamisen olevan välttämätöntä, koska sillä on jo todellisia vaikutuksia ihmisten elämässä. Biologisesti ihmisten rotuja onkin hankala määritellä tyhjentävästi. Vaikka esimerkiksi ihonväri periytyy biologian mukaisesti, ei ihmisrotujen erottaminen selkeästi omiksi ryhmikseen ole onnistunut kattavalla tavalla. Puuronen tähdentää, että rotujen ominaisuuksien erittelemisen ainakaan niiden paremmuusjärjestykseen laittamisen vuoksi on sivistyneessä ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa tarpeetonta, sillä kaikkien rotujen jäsenet tulisi tunnustaa samanarvoisiksi ja tasavertaisiksi. (Puuronen 2011, 49-51).

Rodullistaminen itsessään lähtee liikenteeseen käsitteiden muodostamisesta ja niiden tulkinnasta. Asioille ja ilmiöille on luotava nimet, jotta niistä voidaan puhua ja niiden kanssa pystytään toimimaan. Käsitteiden avulla ilmiöt määritellään ja ne voidaan järjestellä ja erotella toisistaan. Rodullistamisen kannalta on erityisen olennaista juuri se, että käsitteet erotellaan toisistaan ja asetetaan mitattavan välimatkan päähän toisistaan, eräänlaiseen paremmuusjärjestykseen. Luokittelun perustana toimivat fyysiset tunnusmerkit, kuten ihonväri ja/tai kulttuuriset piirteet, kuten kieli tai käyttäytymistavat. Rodullistamiseen liittyy vahvasti myös erilaisten piirteiden vahva liioittelu ja niiden korostaminen. Erilaisista, luokiteltavista ihmisistä puhutaan uhkaavaan sävyyn toisina, ”meihin” kuulumattomina (Puuronen 2011, 64-65).

Rotujen aikaansaamiseksi tarvitaan rodullistamista. Rodut voidaan järjestää hierarkisesti sen mukaan, mitä rotua valtaväestö maassa edustaa. Tätä järjestystä kutsutaan rotujärjestelmäksi. Myös Suomessa on olemassa historian saatossa muotoutunut rotujärjestelmä, joka korostaa valkoisen rodun ylivaltaa ja pyrkii pitämään sen puhtaana muista roduista. Tällainen järjestelmä tuottaa rodullistamista ja ylläpitää erottelua. Puuronen (2011) mukaan rotujärjestelmän mukaan ottaminen rasismintutkimuksen keskeiseksi käsitteeksi johtaa siihen, että rasismi voidaan lyhyesti määritellä rotujärjestelmän tuottamiseksi ja ylläpitämiseksi. Rasismi tosin on käsitteenä ja ilmiönä

niin laaja ja alati muuttuva, ettei sen määrittelemisen vain rodun ja rodullistamisen kautta ole mielekäästä tai kattavaa.

Suomalaisten suhtautumisessa venäläisiin on ollut havaittavissa erilaisia kausia, joiden kausaalisuus Suomen itsenäisyyteen tai siihen kohdistuvaan uhkaan on ilmeinen. Ennen itsenäistymistä venäläisiin ja venäläisyyteen liitettiin vahvaa vihaa ja uhmaa, jotka suuntautuivat lähinnä sortajaa ja valloittajaa kohtaan. Vallalla oli myös russofobiaa, eli pelkoa venäläiseksi joutumisesta ja siten oman kansallisen identiteetin ja kansalaisuuden suomalaisena menettämisestä sekä pakkovenäläistämisestä. Kansallisen identiteetin ja siihen liittyvien symbolien, kuten rahan, kulttuurin ja kielen asemaa puolustettiin hanakasti venäläistävää politiikkaa vastaan. On hyvin mielenkiintoista, että tuon ajan koulutetuin väki, niin sanottu sivistyneistö yliopisto-opiskelijoista aina taiteilijoihin ja varakkaisiin aateleihin saakka vastustivat kiivaimmin toiseutta ja suomalaisuuden avaamista ulkomaailmalle. Nyky-Suomessa lukuisat tutkimukset osoittavat korkean koulutuksen olevan yhteinen nimittäjä kaikkein suvaitsevimpien kansalaisten kohdalla (Jaakkola 2005, 125). Luonnollisesti Suomen tilanne oli tuolloin epävarma, eikä oman määräämisoikeuden ja hallinnon säilyttäminen ollut itsestään selvää. Nykyään, kun vieraanvaraisuuteen on aidosti varaa, on aivan luonnollista, että kansakunnan korkeimmin koulutettu väestö ymmärtää tarjota puitteet heikommassa asemassa olevien ihmisten auttamiseksi.

Sotien jälkeen Suomessa vallitsi kauan tukahdutettu kauna venäläisyyttä kohtaan. Sodan tappioita maksettiin pitkään ja se heijastui suomalaisten ja venäläisten väleihin vaikenemisella ja pelolla uuden sodan välttämiseksi. Tämän aikakauden välejä kuvaa mielestäni loistavasti vuonna 1948 solmittu Ystävyys, yhteistyö ja avunantosopimus, jossa pieni ja notkea Suomi taipui kerran jos toisenkin Neuvostoliiton suositusten alla toimimaan sopimuksen hengen mukaisesti.

Suomalaisten ja venäläisten välit muuttuivat monella tapaa tultaessa kohti 1990-lukua ja Neuvostoliiton romahtamista sekä rajan ylityksen vapauduttua. Samoihin aikoihin

sijoittuu myös inkeriläisten paluumuuton vapautuminen Suomeen. Inkerinsuomalaisista ne, jotka itse tai joiden vähintään toinen vanhempi tai isovanhemmista vähintään 2/4 olivat kansalaisuudeltaan suomalaisia, saivat vähitellen tiukan seulan selvitettyään luvan muuttaa Suomeen, oleskeluluvan asumiseen ja työntekoon sekä hakea kansalaisuutta. Neuvostoliiton romahduksesta ja rajojen avautumisesta seurasi paljon maahanmuuttoa Suomeen. Tällainen muuttoaalto on ollut suuruudessaan merkittävä, sillä se on tapahtunut parin vuosikymmenen aikana. Kansojen sekoittuminen ja ylijärjestyneet perheet ovat muualla Euroopassa paljon yleisempiä matalampien rajojen vuoksi, mutta myös Suomessa naapurimaiden välillä on tapahtunut muuttoa. Äidinkielenään venäjää puhuvat ihmiset ovat Suomen suurin ulkomaalaisryhmä. Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2010 lopussa lähes joka neljäs (24%) ulkomaalaistaustainen henkilö puhui äidinkielenään venäjää, määrällisesti tämä tarkoittaa 54 559 henkeä (Tilastokeskus 2010). Suomensuomalaisten ja suomenvenäläisten välien ongelmallisuudesta kertoo kuitenkin omaa tarinaansa se fakta, että useiden maahanmuuttotutkimusten mukaan venäläisiä pidetään neljänneksi alimmaisina etnisessä hierarkiassa heti somalialaisten, arabien ja kurdien jälkeen (Jaakkola 2005).

Puuronen (2011) ei halua nähdä venäläisiä varsinaisena rotuna, vaikka ryhmä täyttääkin rodullistamiseen tarvittavia useita tunnusmerkkejä. Venäläisillä on tunnistettava oma kieli, joka erottuu suomesta, heidän tapansa käyttäytyä ja elehtiä poikkeaa suomalaisten tavoista ja monet kulttuuriset seikat erottavat kansalaisuudet toisistaan. Venäläisiin ja venäläisyyteen liitetään usein negatiivisia kaikuja esimerkiksi rinnastamalla sitä laiskuuteen, köyhyyteen tai epärehellisyyteen. Venäläinen naisellisuus liitetään helposti prostituutioon ja siihen, että venäläinen nainen on aina tarjolla ja saatavissa. (Puuronen 2001, 70-71)

5.2 Mitä rasismi on?

Klassisen määritelmän mukaan rasismi ”koostuu sarjasta kuvitelmia, joiden mukaan tietty ihmisryhmä on toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti ylivoimainen ja jonka ylivoimaiset ominaisuudet periytyvät sukupolvelta toiselle” (Liebkind 1994a). Rasismissa on siis kyse ihmisten jakamisesta rotujen mukaiseen paremmuusjärjestykseen, tai ainakin jonkinasteiseen vertailutilanteeseen. Oman rodun ja perimän ominaisuudet nähdään positiivisina ja ylempiarvoisina verrattuna toiseen rotuun tai etniseen ryhmään. Karmela Liebkindin (1994a) mukaan toiseen rotuun liitetään myös ei-näkyviä ominaisuuksia ja nämä ominaisuudet arvotetaan alemmiksi ja negatiivisiksi omaan rotuun nähden.

Rasismi on sekä kielteisiä asenteita että kielteisiä kuvitelmia. Asenteet liittyvät usein ulkoisiin ominaisuuksiin, kuten ihonväriin, kieleen, uskontoon tai vaatetukseen. Kuvitelmat ovat puolestaan Liebkindin (1994a) mainitsemia ei-näkyviä, usein henkilön tai ryhmittymän itse määrittelemiä ominaisuuksia, kuten ahkeruus, älykkyys tai moraalit. Rasistiseen käyttäytymiseen liittyy tietty päämäärä ja seuraus: toiminnalla pyritään kieltämään tai vaarantamaan tiettyyn ryhmään kuuluvan henkilön ihmisarvo ja -oikeudet joko kielteisten asenteiden tai kuvitelmien perusteella (Liebkind 1999; Jasinskaja-Lahti ym.2002). Omassa tutkimuksessani ja kiinnostuksen kohteessani tällainen rasistinen toiminta voisi liittyä TE-toimiston henkilökunnan halukkuuteen kohdella ja palvella ulkomaalaisia asiakkaita eriarvottavasti ja omalla toiminnalla esimerkiksi vaikeuttaa asiakkaan opiskelupaikan tai työn saamista tai tiedonkulkua toimiston ja asiakkaan itsensä välillä esimerkiksi suosimalla suomalaista hakijaa. Haastattelemillani maahanmuuttajilla oli muutamia kokemuksia liittyen nimenomaan saamaansa palveluun Te-toimiston rahoittamille kursseille.

”On vähän ongelmia. Jos minä haluan kurssille ja minulle sanotaan että ei vielä, ei vielä, mene pois. Sitten minä tulen myöhemmin ja sanotaan että kurssi loppu (kurssipaikat täynnä). Hakuaika loppu. Miksi se sitten sanoi että ei vielä?” M22

Tämänkaltainen käyttäytyminen voi antaa asiakkaalle tunteen, että juuri hänen ei haluta edes hakevan kurssille. Asiakkaiden palvelemisen valikoiminen ei kuulu työvoimaneuvojan toimenkuvaan millään muotoa. Jokainen asiakas on oikeutettu tasapuoliseen ja hyvään kohteluun, sekä saamaan itselleen tarpeellista ohjausta ja neuvontaa. Näinhän virkailijaa velvoittaa toimimaan jo pelkästään laki Julkisesta työvoimapalvelusta (Laki Julkisesta työvoimapalvelusta 30.12.2002/1295)

Rasistisella käytöksellä on tarkoituksena tuottaa kohteelle vahinkoa joko näkyvällä tavalla, kuten fyysisillä vammoilla tai näkymättömällä tavalla uhkailemalla tai jättämällä vaille jotain etuutta tai muuta tälle kuuluvaa seikkaa. Myös rasistisen materiaalin tai ideologian levittäminen toimii vahinkoa tuottavana tapana. Vaikka rasistinen toiminta ei kohdistukaan ihmiseen yksilönä vaan tietyn ryhmän edustajana, joutuu yksilö silti toiminnan uhriksi.

Myös toisella haastattelemallani henkilöllä oli kokemuksia siitä, että hänet oli jätetty virkailijan asenteen vuoksi ilman haluamaansa kurssipaikkaa ja sitä seuranneita rahallisia etuuksia. On vaikea sanoa, johtuvatko tapaukset rasismista vaiko virkailijan huolimattomuudesta. Kuitenkin olennaista on se, että ne ovat jättäneet asiakkaaseen tunteen rasismista ja huonosta kohtelusta.

"No sanotaan, että hän ei oikein tykkää venäläinen ihminen. En minä tiedä, olen vähän kuullut. Monta kertaa ihminen on tehnyt lomake ja sitten unohtaa sen ja kurssiaika loppuu ja ihminen tulee kysymään miksi ei päässyt kurssille. Sitten hän sanoo että oho, tuollahan kaapissa onkin sinun lomake. E48

5.3 Rasismin toimintasuunnitelma ja tunnistaminen

Rasismin tiedostaminen, tunteminen ja tietoisuus eivät ole alati vakaa tila yhteiskunnassa saatika yksittäisessä henkilössä. Tiedostaminen koostuu monesta osatekijästä, joiden summana voidaan pitää erilaisiin ilmiöihin lukeutuvia tunnusmerkkejä. Philomena Essedin mukaan erilaiset ilmiöt, kuten rasismi, ovat jatkuvasti alttiina uudelle tiedolle ja vaikutuksille (Essed 1991, 73). Rasismia tutkittaessa on Fiske ja Kinderin mukaan hyödyllistä analysoida sitä erillisenä poliittisen tietoisuuden muotona, jotta tutkijat voisivat saada lisää ymmärrystä yleisestä tietoisuudesta (Fiske&Kinder 1981: Essed 1991, 74)

Rasismin yleisessä tiedossa olevia tunnusmerkkejä voidaan Schank & Abelsonin mukaan kutsua niin sanotusti rasismin käsikirjoitukseksi. Tämä käsikirjoitus sisältää sosiaalisesti jaetun tiedon tapahtumien järjestyksestä, toimintasäännöistä sekä hyväksyttävän käyttäytymisen tavoista vallitsevassa tilanteessa. Säännöt ja tavat ovat kulttuurisesti sidottuja ja tiiviisti sisäänrakennettuja luokka- ja sukupuolirakenteisiin, joita yksilöt toisintavat arkisessa elämässään tiedostamatta. Essed puolestaan tarjoaa vaihtoehdoisen teoriamallin Schankin ja Abelsonin käsikirjoitukselle. Essedin teoriassa edellä mainitun käsikirjoituksen lisäksi tarvitaan vielä joukko yleisiä odotuksia siitä, mikä on kussakin tilanteessa normaalia. Käsikirjoitus ja ”normaalius” yhdessä muodostavat rasismin toimintasuunnitelman. Vasta kun jokin poikkeaa normaalista, syntyy Essedin mukaan rasistinen tilanne. (Essed 1991, 74-75) Essedin teorian mukaan rasismi koostuu kahdesta tekijästä: rasismin toimintasuunnitelman mukaisista toimista ja tapahtumista sekä abstrakteista henkisistä prosessien ja mekanismien tajunnoista. Ensin mainituilla on kuitenkin hänen mukaansa tärkeämpi rooli tutkittaessa yleistä tietoa.

Mitä enemmän tietoa ja kokemuksia henkilöllä on rasismien ongelmallisuudesta, sitä abstraktimpaa, kompleksisempaa ja järjestelmällisempää rasismien todentamisesta tulee, ja sitä herkemmin yksilö kykenee käyttämään tätä tietoutta hyväkseen tietämyksensä lisäämiseksi. Aina uuden tiedon vastaanottaminen ei kuitenkaan onnistu jo olemassa olevien asenteiden vuoksi. On tärkeää käsittää, että jokainen yksilö on osa laajempaa ryhmää, jonka tietoisuutta jakaa ja toisintaa. Yleinen rasismien tieto vaatii, että yksilö kykenee selittämään ympärillään tapahtuvia ilmiöitä ryhmän laatimin termein. Nämä termit pohjautuvat historian tapahtumiin ja yhteisiin kokemuksiin oman ja vieraan etnisyyden välillä, sekä niiden tuottamiin merkityksiin. Essed tiivistää tämän yhteen lauseeseen seuraavalla tavalla: " Ilman yleistä tietoa rasismista yksilöt eivät voi ymmärtää rasismien merkitystä elämässään." (Essed 1991, 76-77.)

Essedin mukaan kaikki hänen tutkimuksiinsa Yhdysvalloissa ja Alankomaissa osallistuneet henkilöt eivät oman arvionsa mukaan tunnista rasistisen käyttäytymisen tai tapahtumien tunnusmerkkejä. Mietin oman tutkimusaineistoni perusteella samaa haastattelemistani henkilöistä. Essedin mielestä osa ihmisistä katsoo rasistista kohtelua läpi sormien välttääkseen sekaantumista ja mahdollisia lisäongelmia. Essed kirjoittaa haastattelemiensa naisten huomanneen televisiossa tai valtaväestön keskuudessa asioidessaan "jotain", mutta naiset vähättelevät tapahtumien merkitystä, sillä mitään vakavampaa ei ole sattunut. Ehkä tutkimukseen osallistuneet ovat halunneet kieltää rasistisia loukkauksia tapahtuneen ettei heidän minäkuvansa horjuisi tai asioiden käsittely tuottaisi pahaa mieltä. Itsepetokseen kuuluu asioiden parhain päin selittely itselleen ja ongelmien vähättely. Rasistinen käytös kuitataan "tavallisena" huonona käytöksenä tai vaikkapa palveluna kaupassa asioitaessa (Essed 1991, 77- 78).

Haastattelemieni maahanmuuttajien puheissa esiintyi jonkin verran juuri tätä Essedin mainitsemaa vähättelyä oman kohtelun suhteen. Asioita halutaan painaa villaisella sen vuoksi, ettei niistä tarvitsisi tuntea pahaa oloa.

"Kerran Outokummussa kun olin niin siellä tapahtui melko samanlainen juttu (rasistinen kohtaaminen). Mutta minä olen päättänyt että en ota tämmöistä sydämelleni. En halua välittää sellaisesta koska siitä tulee minulle paha mieli." E45

Philomena Essed on laatinut kuuden kohdan laajuisen kysymyspatteriston rasistisen kohtelun tunnistamisen avuksi. Käymällä läpi kohta kohdalta Essedin laatimia apukysymyksiä, voi arvioida rationaalisesti saamaansa kohtelua. Kysymyksissä testataan rasistiseksi epäillyn tilanteen tai tapahtuman motiivina ja siihen liittyviä muita seikkoja. Tilanteen ainutlaatuisuus on tärkeä lähtökohta. Aivan aluksi henkilön tulee Essedin mukaan arvioida hyväksyykö hän saamansa kohtelun tässä tapauksessa. Onko tapahtunut hyväksyttävää tässä nimenomaisessa asiayhteydessä ja onko tapahtumille hyväksyttävää syytä/syitä. Tilanteessa tulisi arvioida myös sitä, johtuuko tavattu käytös siitä, että henkilö on etnisesti valtaväestöstä poikkeava ja onko tämä tapaus jollain lailla poikkeava siitä, millaista kohtelua kuka tahansa olisi voinut saada osakseen. Myös itsensä kuunteleminen ja omien tuntemusten tunnusteleminen on tärkeää: loukkaako tämä minua, annanko tapahtuneelle jotain erikoisarvoa vai onko se minulle samantekevää. Vasta näiden pohdintojen jälkeen olisi järkevää tehdä lopullinen päätös rasistisuudesta (Essed 1991, 81).

Vesa Puuronen (2011) on soveltanut arkielämän rasistisen käyttäytymisen tarkasteluun yhdysvaltalaisen sosiaalipsykologi Gordon A. Allportin ennakkoluuloisen käytöksen luokittelua. Puuronen mukaan on perusteltua soveltaa tätä luokittelua arkielämän rasismiin, sillä rasistisen käyttäytymisen yksi peruslähtökohdista on ennakkoluuloisuus uutta ja vierasta kulttuuria kohtaan. Allportin teorian perusteella Puuronen on koonnut seuraavanlaisen listauksen arkielämän rasistisista käyttäytymismalleista:

- a) Keskinäisen pahan puhuminen. Tällä tarkoitetaan sitä, miten valtaväestön edustajat kertovat toisilleen vähemmistön edustajia loukkaavia vitsejä tai usein huhupuheisiin perustuvia kohtaamisia.
- b) Nimitteleminen. Vähemmistöön kuuluvia ihmisiä nimitetään halventavilla nimityksillä, esimerkiksi sanoilla ryssä tai neekeri. Tämä on Allportin mukaan yksi yleisimmistä ennakkoluuloisen käytöksen esimerkeistä.
- c) Loukkaavat eleet, ilmeet ja katseet. Näillä valtaväestön edustajat voivat sanattomasti viestiä vähemmistön edustajalle mielipiteensä ja arvonsa. Eleillä, ilmeillä ja katseilla on kansainvälisiä merkityksiä kielestä tai alkuperästä riippumatta. Halveksuva katse tai silmiin katsomattomuus viestivät ilman sanoja aliarvostusta ja nöyryytystä.
- d) Vältteleminen. Vähemmistön edustajien välttely voi johtaa kahdenlaiseen lopputulokseen. Joko vähemmistö pyritään eristämään huomiottomaksi omaksi ryhmittymäkseen tai sitten valtaväestö voi eristää itsensä eroon vähemmistöistä esimerkiksi suosimalla asuinalueita joihin vähemmistöjen edustajilla ei ole varaa muuttaa.
- e) Syrjintä ja eristäminen. Syrjityltä ryhmältä evätään yhtäläiset oikeudet käyttää samoja palveluita, tiloja, kansalaisoikeuksia tai muita resursseja valtaväestön kanssa.
- f) Fyysinen hyökkäys ja väkivalta. Vähemmistön edustajien henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen kajotaan väkivaltaisesti tai heitä uhkaillaan väkivallalla tarkoituksena ajaa heidät maasta tai halutulta alueelta pois. Tähän kategoriaan sisältyvät myös vähemmistön arvoja edustavien paikkojen tai esineiden vahingoittaminen halventamistarkoituksessa. Tästä esimerkkinä voitaisiin mainita muihin uskontokuntiin kuuluvien uskonnolliset rakennukset.

On hyvin vaikeaa arvioida varmasti sitä, mikä lopulta on rasistista/syrjivää käyttäytymistä. Kohtien e ja f mukaiset käytösmallit ovat ainakin Suomessa kriminalisoitu. Sen sijaan ero puhekielen ja nimittelyn välillä voi olla häilyvä ja loukkaavan vitsin sisältö toisten mielestä hauska, toisten taas rasistinen. Kunkin oma kokemus tilanteesta on ainoa pätevä mittari arvioimaan käytöksen loukkaavuutta ja rasistisuutta.

5.4 Rasismi konfliktin ylläpitäjänä

Essedin mukaan arkipäivän rasismi koostuu jokapäiväisen elämän eri kentillä tapahtuvista seikoista. Selittääkseen käsitettä, Essed nostaa esiin historialliset, sosioekonomiset ja poliittiset olosuhteet, jotka ylläpitävät rasistisia ja etnisiä konflikteja. Varsinaisia konflikteja Philomena Essed on huomannut olevan vastaavasti kolmella eri alueella. Ensimmäiseksi Essed mainitsee valtaväestön ja vähemmistön väliset kulttuuriset ristiriidat, joita aiheuttavat toisistaan poikkeavat käsitykset säännöistä ja arvoista. Kulttuuri itsessään sisältää arvot ja tarkoitukset joiden avulla tuotetaan ja ymmärretään sellaisia käsitteitä kuin rotu, sukupuoli ja sosiaalinen luokkajako. Essedin mukaan historiallisten tapahtumien huomioiminen rotujen, kansojen ja muiden ryhmittymien välillä ei voi sivuuttaa ajateltaessa kahden tai useamman toimijan välisiä suhteita. Asenteet siirtyvät kulttuurin ja kasvatuksen mukana sukupolvelta toiselle ja ennakkoluulot säilyvät ajasta toiseen (Essed, 1991 187-188).

"Ei ole kukaan koskaan missään toimistossa loukannut minua. Mutta minä voin sanoa, että kerran tapasin yhden rasistin. Kävimme miehen kanssa uimapaikassa (avantouintipaikka) Jääkarhussa. Siellä oli yksi mies. Kerran tulin takaisin kotiin itkien. Tämä mies ihan rasisti. Ihan paska mies. Kun hän näkee venäläisiä ja jos istuu saunassa hänen kanssa niin hän puhuu pelkkää paskaa. Hän sanoo että kaikki venäläiset naiset ovat huoria. Kaikki venäläiset juovat ja se on karannut ihan käsistä. Mieheni selitti minulle, että Suomessa saa puhua mitä haluaa. Se ei silti tarkoita että se

mies olisi tarkoittanut juuri minua tällä puheella venäläisistä naisista. Mutta totta kai kun hän siinä istuu ja minun aikana puhuu, minä ajattelen että hän puhuu minusta. minä kysyin mieheltäni että miksi hän (mies saunassa) sitten sanoo noin jos hän ei sano minusta huonosti. Se on ihan vaikeaa. Minä en enää halua käydä tässä paikassa, kun minä tiedän, että jos näen tämän miehen niin minulle tulee huono olo. Minä olen puhunut tästä muidenkin venäläisten naisten kanssa ja he ajattelevat samoin. Tämä mies puhuu Venäjän maastakin pelkkää paskaa. Siellä ei ole mitään hyvää. Se on ihan rasisti.” N40

Toinen alue koostuu yhteiskunnan aineellisista ja aineettomista resursseista. Epätasaisesti jakautuva hyvä aiheuttaa pahaa verta ja ruokkii ennakoasenteita 'me' vastaan 'ne' -hengessä. Vähemmistön edustajien ja muiden "erilaisten" ei sallittaisi käyttää niukkoja resursseja, koska valtaväestön edustajatkaan eivät koe saavansa riittävän hyvää huolenpitoa yhteiskunnalta. Kolmas konfliktin lähde on myös kulttuurinen, mutta se toimii henkisellä tasolla ja liittyy sosiaalisen todellisuuden määrittelyyn. (Essed 1991, 185-186).

Vanhan, biologiaan nojaavan rasismien mukaan ihmiset voidaan jakaa perimänsä mukaisesti erilaisiin rotuihin ja arvottaa ne hierarkkisesti paremmuusjärjestykseen. Varsinkin 1920-luvulla tämä oli varsin vallitseva ajatusmalli ympäri maailmaa, sillä poliittisten mielipiteiden piti perustua tutkittuun tietoon ja tosiasioihin. Toisin sanottuna mitattavissa oleviin asioihin. Tämä johti etenkin natsi-Saksassa laajaan rotuopin noudattamiseen ja raakoihin puhdistuksiin ei-toivotuista ihmisryhmistä (roduista). (Puuronen 2011, 56)

Uusrasismi puolestaan keskittyy biologian sijaan kulttuurisiin konstruktioihin, kuten kieleen, uskontoon tai tapoihin. Uusrasistisessa ajattelussa ihmiset jaetaan ryhmiin kulttuuristen ominaisuuksien mukaan ja nämä ryhmät rodullistetaan aivan kuten ne olisivat luonnollisia, itsestään selviä jakolinjoja. Vähemmistön edustajan kulttuuri ja

ominaisuudet arvotetaan uusrasismissa valtaväestön vastaavia alempiarvoisimmiksi ja vähemmän kehittyneiksi. Uusrasistien mukaan vähemmistöjen luonnollinen kulttuurinen koti ei ole Suomessa, joten maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia tulee vastustaa, etteivät he sotke suomalaista kulttuuria omilla tavoillaan. Arkisessa elämässä vanha ja uusrasismi kietoutuvat yhteen luoden rasismien kokonaiskuvan. (Puuronen 2011, 57)

Yhteiskunnat ja valtiot eivät voi harjoittaa suoranaista ja näkyvää rasismia. Niiden taktiikkana on useimmiten kulttuurinen assimilaatio ja kulttuurihygienia. Assimilaatiossa erilaisen kulttuurin omaava maahanmuuttaja pyritään sulauttamaan valtaväestöön hallinnallisilla ohjaukskeinoilla. Maahanmuuttajan tulee omaksua valtaväestön kieli, käyttäytyminen sekä traditiot. Tämä tarkoittaa luonnollisesti myös luopumista omista kulttuurisista arvoistaan uusien kustannuksella. Näin valtaväestön kulttuurin puhtaus ja hygienisyys pystytään säilyttämään ja ylläpitämään.

5.5 Rasismien kokemisesta

Kun rasistisia kokemuksia tarkastellaan suodatettuna rasismien yleisen tiedon läpi, saadaan selville konkreettisia rasismien ilmenemismuotoja. Vaikka arkipäivän rasismista, kuten ei muistakaan kokemusperäisistä ilmiöistä, voida tehdä yleispätevää listausta, ovat esimerkkitapaukset tärkeitä kokijoille itselleen. Myös valtaväestö voi näiden kokemusten perusteella tunnistaa tapauksia ja kehittää yleistä tietoutta rasismista. Rasismien yleinen tieto ei siten ole muuttumaton ja vakaa tilanne, vaan se on jatkuvasti muuttuva ja kehittyvä. Olosuhteet, henkilöt sekä lukuisat muut muuttajat vaikuttavat sekä koettuun rasismiin että siihen liittyvään yleiseen tietoon.

"Minä ajattelen että se (rasismi) on ongelma koko maailmassa. Venäjällä ihan sama. Siellä puhutaan paha suomalaisista. Ja muistakin ihmisistä. Ravintoloissa, junissa, kaikkialla. Ei pidä ottaa sydämelleen. Puhuvat mitä puhuvat. On paskoja ihmisiä ja on hyviä ihmisiä. Kaikissa maissa on huonoja ihmisiä ja ongelmia." S46

Moni vähemmistön edustaja ajattelee, että hänen on oltava aivan varma kokemuksestaan jotta sen voisi luokitella rasistiseksi kokemukseksi. Essedin (1991, 188) mukaan rasistisen kohtelun kokeneet pyrkivät selittämään kokemuksiaan muilla syillä ja katsomaan kokemuksiaan sormiensa välistä välttääkseen hysteeriseksi ja yliherkiksi leimautumisen. Rasismien ylikorostamisella voitaisiin jopa ajatella ajettavan omaa etuaan ja hankittavan sen varjolla hyötyä itselle.

Syrjintä ja rasismi sekoitetaan usein toisiinsa syyttä suotta. Rasismia on nimitetty toiselta nimeltään myös rotusyrjinnäksi. Syrjintä on kuitenkin kaiken tällaisen toiminnan kattokäsite, jonka alla rasismilla on oma erityinen paikkansa. Syrjintää ja rasismia ei pidä siten rinnastaa yhtä suuriksi ja samanarvoisiksi käsitteiksi, eikä niiden käyttäminen ristiin ole oikein. Esimerkiksi ikäsyrjintää on virheellisesti nimitetty yleisessä keskustelussa ikärasismiksi. Rasismissa on kuitenkin aina kyse rotuun ja etniseen alkuperään liittyvästä eriarvoisuudesta.

Syrjintä eroaa rasismista myös siinä, ettei syrjinnän tietoisena tarkoituksena ja päämääränä ole automaattisesti vahingon tuottaminen. Syrjinnässä johtoajatuksena on toisen ryhmän suosiminen toisen ryhmän kustannuksella. Esimerkiksi voidaan todeta suomalaisten suosiminen ei-suomalaisten kustannuksella. Syrjintä voidaan jakaa välittömään ja välilliseen syrjintään. Välittömässä syrjinnässä ihmisiä kohdellaan muodollisesti eritavalla jonkin ei-hyväksyttävän syyn perusteella. Tällainen ei-hyväksyttävä syy voi olla esimerkiksi ihonväri, kansalaisuus, kulttuuritausta tai uskonto (Scheinin 1996; Jasinskaja-

Lahti ym. 2002). Välillisessä syrjinnässä puolestaan ihmisiä kohdellaan muodollisesti samanarvoisesti, mutta kohtelu johtaa kuitenkin tosiasiallisesti syrjintään. Esimerkkinä voitaisiin käyttää työnantajaa, joka näennäisesti ilmoittaa työpaikan sopivan myös ei-suomenkieliselle henkilölle, mutta tosiasiassa käyttää suomenkielisyyttä yhtenä valintakriteerinä ohittaen ei-suomenkielisten hakemukset kokonaan ajattelemalla suomenkielisen kykenevän hoitamaan paremmin haetun tehtävän (Makkonen 2000).

Syrjintää voi tapahtua myös kerroksittain. Oman kokemukseni mukaan TE-toimistossa voi virkailija syyllistyä syrjintään ajatellessaan työnantajan kuitenkin syrjivän hakijaa, eikä siitä syystä edes esittele avoinna olevaan työpaikkaan ketään ulkomaalaista henkilöä. Tämän kaltaisella ajattelulla kuvitellaan säästettävän aikaa ja vaivaa vaikka se tosiasiassa syrjii epäreilulla tavalla sekä ulkomaalaista työnhakijaa että työnantajaa.

Jasinskaja-Lahti ym.(2002) kirjoittavat syrjinnän tarvitsevan aina mahdollistua sopivan ympäristön. Tähän ympäristöön haluaisin minäkin kiinnittää huomiota omassa tutkimuksessani. Syrjintä on kuin liekki, joka tarvitsee palaakseen yleistä ilmapiiriä sekä median antamaa polttoainetta. Polttoaineena voivat toimia poliittiset mielipiteet ja lausunnot, lehtien otsikoimat ulkomaalaistaustaisten tekemät rikokset ja epätietoisuus vieraasta kulttuurista.

6. Joensuun seutu kotoutumisen paikkana

Joensuu ympäryskuntineen on kokenut viimein 20 vuoden aikana melkoisen muutoksen asukkaidensa etnisten taustojen heterogenisoitumisessa. Maahanmuutto ja maahanmuuttajien kirjo ovat laajentuneet 1990-luvulla alkaneesta somalialaisten turvapaikanhausta valtavasti tuoden mukanaan yhä enemmän eri kansallisuuksia ja kieliä. Venäjän rajan läheisyys Neuvostoliiton romahtamisen ja lakkauttamisen jälkeen on tuonut alueelle valtavasti venäläistaustaisia maahanmuuttajia monista eri syistä. Vielä 2010 vuoteen saakka venäläiset olivat koko Suomen suurin maahanmuuttajaryhmä, mutta vuonna 2011 virolaiset veivät tämän ykköspaikan, vaikka venäjää äidinkielenään puhuvia onkin määrällisesti eniten (Maahanmuuttovirasto, 2011).

Joensuu on saanut lähihistorian saatossa rasistisen kaupungin leiman, eikä suotta. Äärinationalistiset skinheadit pahoinpitelivät ja kiusasivat kaupungissa asuvia tummaihoisia ihmisiä aiheuttaen valtakunnanlaajuista liikehdintää ja uutisointia. Venäläisten maahanmuuttajien kohdalla tilanne ei ole koskaan ollut aivan niin paha, sillä erottuminen ulkoisilla ominaisuuksilla kantaväestöstä ei ole niin ilmiselvää. Ryssittelyä, huomiotta jättämistä ja syrjintää kuitenkin esiintyy, varsinkin nuorten keskuudessa (Souto 2011).

6.1 Kotouttamislaki ja kotoutumisaika

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (kotouttamislaki) on vuonna 1999 säädetty laki, jonka tavoitteet ovat edistää maahanmuuttajien kotoutumista, tasa-arvoa ja valinnanvapautta toimenpiteillä, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen saavuttamista, sekä turvata turvapaikanhakijoiden välttämätön toimeentulo ja huolenpito järjestämällä turvapaikanhakijoiden vastaanotto (493/1999,1§).

Kotouttamislakia voidaan Työ- ja elinkeinotoimistossa soveltaa sellaiseen ulkomailta Suomeen muuttaneeseen henkilöön, jolla on rekisteröity kotikunta Suomessa. Tämä tarkoittaa sitä, että ulkomaalaisen on täytynyt kotimaastaan hieman riippuen käydä maistraatissa anomassa kotikuntaa. Kotikuntamerkinän voi saada ainoastaan statuksella A tai P olevat maahanmuuttajat. Maahanmuuttajan kotimaa ja kansalaisuus vaikuttaa siihen, miten pitkän ajan kuluessa rekisteröinti täytyy suorittaa. EU/ETA-maista tulevilla on erilaiset aikarajat verrattuna näiden alueiden ulkopuolelta tulevia tai Pohjoismaiden kansalaisia. EU-kansalaisen tarvitsee rekisteröidä itsensä johonkin Suomen kuntaan vasta kolmen kuukauden oleskelun jälkeen, Pohjoismaiden kansalaiselle vastaava aika on kuusi kuukautta (Maahanmuuttovirasto).

Kun henkilöllä on siis kotikunta Suomessa, voi hän hakea Kelasta Suomen sosiaaliturvaoikeutta ja sosiaaliturvatunnusta. Nämä saatuaan on henkilöllä oikeus kotouttamislain mukaisesti Työ- ja elinkeinotoimiston asiakkuuteen sekä kotouttamistukeen sekä muihin Kelan maksamiin etuuksiin, kuten asumislisään. Kotouttamislain alaisilla henkilöillä on oikeus saada henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma kahden kuukauden kuluessa ilmoittautumisesta Työ- ja elinkeinotoimistoon. Kotoutumissuunnitelmassa asiakas sopii yhdessä TE-toimiston virkailijan kanssa omaan kotoutumiseensa liittyvistä toimenpiteistä ja aikataulusta.

Kotoutumissuunnitelman teossa on läsnä lisäksi kunnan edustajana sosiaalityöntekijä. (TE-toimiston virkailijaohje 2010).

Kotoutumisaikaa aletaan laskea eteenpäin kolme vuotta ensimmäisestä rekisteröidystä kotikuntapäivästä Suomessa. Tänä aikana henkilöllä on oikeus kotoutumisajan palveluihin, kuten maahanmuuttajaneuvojan asiakkuuteen, Kelan maksamaan kotouttamistukeen ja kotouttamiskoulutuksiin (TE-toimiston virkailijaohje 2010). Muita kotoutumispalveluita ovat muun muassa suomen kielen kurssit, erityiset maahanmuuttajille suunnatut ammatilliset koulutukset, työharjoittelut tai yksittäiset koulutuspaikat sekä sidosryhmien tarjoamat palvelut. Kotoutumisaikaa voidaan jatkaa pidemmäksi ajaksi tietyistä syistä. Esimerkiksi raskaus, lapsen kotihoito tai vakava sairaus ovat syitä joiden vuoksi kotoutumisaikaa voidaan jatkaa.

Kotoutumisajan ajatellaan olevan maahanmuuttajalle sellainen aika, jona hän hankkii tarvittavat tiedot ja taidot sekä auttavan suomen kielen taidon integroituakseen Suomalaiseen yhteiskuntaan ja saavuttaakseen halutessaan jopa Suomen kansalaisuuden. Monetkaan maahanmuuttajat eivät tosin ole vielä näin aikaisessa vaiheessa ajatelleet kansalaisuuden hankkimista, kun tärkeintä olisi oppia elämän perusasioita täysin vieraassa kulttuurissa ja yhteiskuntamuodossa.

Kotouttamistuki koostuu monesta osasta. Kuten muutkin työttömyysetuudet, kyseessä on tietyllä tapaa harkinnanvarainen etuus, sillä esimerkiksi puolison tulot vaikuttavat tuen suuruuteen. Perusosan lisäksi hakija voi saada niin kutsuttua aktiivilisää, joka maksetaan päiväkohtaisesti jokaisesta ennalta kotoutumissuunnitelmassa sovitusta toimenpiteessä (esimerkiksi kielikurssi) vietetystä päivästä. Aktiivilisän lisäksi hakijalla on oikeus ylläpitokorvaukseen, jota myös maksetaan toimenpiteen aikana päiväkohtaisesti. Tällä korvauksella on tarkoitus kattaa toimenpiteestä aiheutuvat kustannukset, kuten julkisen liikenteen käyttö, mahdolliset ateriat toimenpiteen aikana. Nämä rahalliset lisät ovat tarkoitettu kannustimiksi osallistua toimenpiteisiin ja kehittää itseään sen sijaan että asiakas vain jäisi kotiin (TE-toimiston virkailijaohje 2010).

6.2 Asiointi ja toimenpiteet TE-toimistossa

Pääosin haastattelemanani henkilöt ovat erittäin tyytyväisiä saamaansa palveluun sekä ylipäätään kohteluunsa Joensuun seudun työ- ja elinkeinotoimistossa. Esimerkiksi kommentit virkailijoiden pätevyydestä ja ystävällisyydestä asiakkaita kohtaan ovat positiivisia.

”Minun virkailija aina kysyy mitä on nyt, mitä haluan. Aina on rauhallista.” L41.

”Mulla sama. Mulla loppui kotoutumisaika joulukuussa. Menin työvoimatoimistoon kysymään että mitä minä sitten teen. Minä ajattelen että Suomessa on kaikki tosi hyvin. Kaikki aina auttaa ja apua saa jos pyytää. Maahanmuuttajia autetaan paljon. On paljon tapahtumia ja pääsee tutustumaan toisiin maahanmuuttajiin.” N46.

Suurin kritiikki kohdistuu oikeastaan toimiston tarjoamiin palveluihin eli suomen kielen kursseihin tai esimerkiksi ruuhkaisimpina päivinä jonojen pituuteen. Keskustelut yhteisen pöydän ääressä toivat esiin harmistuksen kielikurssien niukoista resursseista sekä kurssien vaihtelevista sisällöistä ja opetuksen laadusta.

”Mutta Aikuisopistossa minä olin polku ammattiin kurssilla ja minä istuin suomalaisessa ryhmässä ja minulla ei riitä suomea ja kun työvoimatoimisto ostaa koulutusta, mutta ei valmis sinne, ei osta enää. Ja me kirjoitamme hakemuksen turhaan.” L55.

Esimerkiksi yllä olevasta lainauksesta käy ilmi, ettei maahanmuuttajien ja syntyperäisten suomalaisten kouluttaminen samassa ryhmässä onnistu aina ongelmitta. Kielellisen ymmärryksen rajallisuus asettaa opiskelijan eriarvoiseen asemaan suomalaisen kanssa ja hidastaa niin maahanmuuttajan kuin suomalaisenkin opiskelua aiheuttaen turhautumista puolin jos toisin.

”Minulle tuli kutsu (ammatilliseen koulutukseen kuljetusalalle) ja minä menin työvoimatoimistoon ja keskustelin kahden miehen, kaksi opettajaa varmasti. Mutta sinne oli vain

kuusi paikkaa ja hakemuksia kolmekymmentä ja sitten ne sanoivat että minun taso ei riitä, ne tarvitsee jonkun joka puhuu venäjää ja voi mennä venäjälle ja ostaa puuta mutta pitää olla parempi suomi. Minun kaveri kanssa laittoi hakemuksen sinne kurssille, mutta kaverille ei tullut kutsua. Luulen, että voi olla että haluavat minut sinne, mutta minä ite sanoin minä haluan tämän kurssin (suomen kielen kurssi) tehdä loppuun. Kunhan minulla on parempi tämä taso niin sitten minä, sitten ne voivat ottaa minut seuraavan kerran.” I36

Ammatilliseen koulutukseen hakeutuminen on maahanmuuttajalle usein haasteellista useista eri syistä. Puutteellinen kielitaito on vain yksi osatekijä.

No ammatillinen, neljä vuotta sitten minä laitoin hakemuksen myyjän kurssille, minä odottaa vastaus ja tulla vastaus, ei ole vapaita paikkoja. Minä menin työvoimatoimistoon ja kysyin suoraan miksi? Kun he eivät kirjeessä kirjoittaneet miksi. No he sanoivat että yksi, ikä, toinen asia on tarvitsee hyvän kielitaidon ja kolmas että ei ole kokemuksia Venäjältä, minä olin kirjanpitäjä kaupassa, ei myyjä. L55.

Joskus toimistossa annettu informaatio ja opastus eivät kuitenkaan ole välittyneet asiakkaalle parhaalla mahdollisella tavalla, vaan tieto on jäänyt asiakkaan puolelta epäselväksi ja tehtyjen toimenpiteiden tarkoitus hämäräksi.

”- Minä en ymmärtänyt miksi pitää tehdä kotoutumissuunnitelma. Minä tein kolme tai neljä, samassa oli monta ihmistä, sosiaalityöstä ja minä juoksen ja kysyn voitko tulla minun asiaa.

- Eikö sinulle ole kerrottu miksi sinun pitää tehdä kotoutumissuunnitelma?

- Ei, kukaan ei kerro. Minä en aikaisemmin tiennyt mitä tarkoittaa suunnitelma.” M22

Kotouttamissuunnitelman teossa ovat tavallisesti maahanmuuttajan lisäksi läsnä työvoimaneuvoja, sosiaalityöntekijä ja tarvittaessa tulkki. Tilaisuudessa olisi tärkeää varmistaa, että viranomaisten lisäksi asiakkaalle itselleen jäisi selkeä tietoisuus siitä, mitä häneltä odotetaan kotoutumisajalta ja millaisiin toimiin hän allekirjoituksellaan sitoutuu

suunnitelmaa tehdessään. Suunnitelmassa on tarkoituksena kartoittaa asiakkaan koulutus, työkokemus, erityisosaamiset sekä kiinnostuksen kohteet. Suunnitelmassa asiakkaan kanssa mietitään hänen kannaltaan tarpeelliset toimenpiteet kotoutumisen saralla. Asiakkaan kielitaitoa pyritään parantamaan kotouttamisajan aikana sellaiseksi, jolla pärjää suomalaisilla työmarkkinoilla. Lisäksi useat ulkomailla suoritetut ammattitutkinnot vaativat Suomessa lisää kurssitusta ja päivittämistä, jotta niistä tulee vertailukelpoisia suomalaisen tutkinnon kanssa. Varsinkin Pohjois-Karjalan Aikuisopisto tarjoaa ammatillista jatkokoulutusta maahanmuuttajille, mm. tutkintojen tunnustamiseksi ja ammatillisen pätevyyden saavuttamiseksi esimerkiksi työkokemukseen pohjautuen.

Joensuussa suomen kielen opetusta järjestävät useat toimijat. Työ- ja elinkeinotoimisto osti vuonna 2010, jolloin haastattelut tehtiin, kielikoulutuspalveluita Itä-Suomen yliopiston Aducatelta, Pohjois-Karjalan Aikuisopistolta, Pohjois-Karjalan Ammattiopistolta ja yksityiseltä Careliartelta. Suomen kielen opiskelun parissa vietetyistä kurssipäivistä maahanmuuttaja saa korotettua päivärahaa. Tätä rahaa voi saada myös, jos osallistuu muiden toimijoiden suomen kielen opetukseen. Muita vaihtoehtoja ovat mm. kansalaisopisto sekä Punaisen ristin monikulttuurinen toimintakeskus Vatakka. Näistä päätökset korotetun päivälisän ja aktiivilisän saamiseksi tehdään aina tapauskohtaisesti asiakkaan tilannetta kokonaisuutena arvioiden.

Olen ollut Niittylässä (Ammattiopisto) ja Vatakassa ja nyt neljä kertaa yliopistossa. Opiskelen niin kauan että jään eläkkeelle! (naurua) Aina vaan opiskelen, opiskelen ja opiskelen. Suomi on tosi hyvä maa kun on mahdollisuus opiskella. Kieltä tai ammattia. Tosi hyvä. S46

Aducaten suomen kielen kurssit, joiden opiskelijoita haastattelemani maahanmuuttaja-opiskelijat ovat, on jaettu neljään taitotasoon. Ensimmäisellä tasolla ovat aivan alkeita opiskelevat, ja taitojen kartuttua he etenevät aina neljännelle tasolle saakka. Yksi kurssi kestää lukukauden, eli syyskuusta joulukuulle ja vastaavasti tammikuulta toukokuulle. Kurssien hankaluutena on se, ettei niille mahdu koskaan mukaan kaikki halukkaat, vaan

omaa kurssipaikkaa voi joutua odottamaan pitkäänkin. Odottelu kuluttaa kotoutumisaikaa, joka normaaliolosuhteissa on säädetty kolmen vuoden mittaiseksi.

Yliopistossa on paras kurssi. On joka päivä ja opettaja on vaativa. Vain yliopistossa opettaja vaatii paljon
V27

Kursseille osallistujat ovat usein keskenään hyvin epätasa-arvoisessa asemassa asuinpaikkansa, aiemman koulutuksensa ja perhetilanteensa johdosta. Esimerkiksi lasten hoitopaikkojen järjestäminen voi aiheuttaa hankaluutta osallistua kaikille kursseille, varsinkin ilta-aikaan järjestettäville ja vaikeuttaa myös kotitehtävien kunnollista suorittamista.

Me olemme kaikki tässä äitejä ja jos on pieniä lapsia on oikein vaikea tehdä kotitehtäviä. Minun lapsi on päiväkodissa vain kolme tuntia. Se on kotona kun minä tulen kurssilta. Jos lapsi on isompi niin se ymmärtää että pitää tehdä kotitehtäviä. E41

Voin opiskella suomea vain yöllä, mutta yöllä haluan nukkua. Minulla ei ole aikaa paljon opiskella. Ennen kun minulla ei ollut lapsia, minä paljon opiskelin. V27

7. Lopuksi

Haastatteleman venäläiset maahanmuuttajat kertoivat olevansa hyvin tyytyväisiä saamaansa palveluun asioimissaan viranomaisissa. He kertovat palvelun olevan suurelta osin ystävällistä, tasapuolista ja asiantuntevaa. Vain yksittäinen vastaaja on kokenut saaneensa huonoa palvelua Joensuun seudun työ – ja elinkeinotoimistoissa koskien omaa asiaansa kurssien ilmoittautumiseen liittyen.

Toinen vastaaja puolestaan kertoi, että vaikka palvelu on ollut ystävällistä ja tasapuolista, on joitakin tärkeitä seikkoja, kuten kotoutumissuunnitelman tärkeyttä jätetty korostamasta ja näin haastatellulle on jäänyt epäselväksi suunnitelman merkitys. Näin yhteisymmärrys siitä, mitä toimenpiteellä halutaan saavuttaa, on jäänyt vain yksipuoleiseksi.

Pääosin haastatellut pitävät nykyistä kotouttamisjärjestelmää palveluineen onnistuneena. Suomen kielen opetus on vastaajien mukaan laadukasta ja työskentelyvälineet ajantasaisia. Kehityksenä he toivoisivat kurssin aloituspaikkojen lisäämistä ja enemmän ohjaamista ammatilliseen koulutukseen ja näin eväitä kotoutumisajan jälkeiseen työnhakuun ja työelämään.

Jokainen haastatteluun osallistunut maahanmuuttaja oli kokenut erilaisuuden tunnetta valtaväestön kanssa. He ymmärtävät jo ulkoisesti erottuvansa suomalaisista ja osa vastaajista oli jopa halunnut häivyttää venäläisyytään tietoisesti. Yhden vastaajan lapsi oli toivonut, että äiti puhuisi hänelle mieluummin suomea kuin venäjää. Kuitenkin vastaajat, joilla on Suomessa asuvia lapsia haluavat säilyttää lapsilleen myös tuntemusta venäläisestä kulttuurista ja venäläisistä juurista. On mielenkiintoista, että juuret ja esimerkiksi kieli halutaan haastatelluiden mukaan elävänä sukupolvelta toiselle, mutta samaan aikaan pyritään ulkoisesti kätkemään venäläisyyttä suomalaisten silmiltä.

Vastaajat kertovat ikäviksi ja rasistisiksi kokemansa kohtaamisten suomalaisten kanssa olleen yksittäisiä, ei valtaväestöä leimaavia. Mielestäni kokemusten puute voi johtua joko siitä, että rasistisen kohtaamisen riskitilanteet osataan arvioida niin hyvin etukäteen, ettei niihin tietoisesti hakeuduta, tai siitä, että Joensuun seudulla todella kohdellaan venäläisiä maahanmuuttajia pääosin kunnioittavasti ja suvaitsevaisesti. Muutenkin ikävään kohteluun vastaajat suhtautuivat mieluummin siten, että jokaisessa maassa on sekä hyviä että huonoja ihmisiä kansalaisuuteen katsomatta. Työelämän kokemusta syrjinnästä haastatelluilla ei Suomesta ole, sillä he olivat kaikki vasta kotouttamistoimenpiteissä.

Mielipiteet siitä, haluaisivatko vastaajat palata mieluummin takaisin Venäjälle, olivat yksimielisiä. Kaikki vastaajat kokivat elämänsä olevan tällä hetkellä Suomessa eikä Venäjä voisi tällä hetkellä tarjota heille parempaa elämää. Suomalaiset uudet sukulaiset ja ystävät he kokivat vieraanvaraisiksi ja mukaviksi ihmisiksi. Sen sijaan uusiin ihmisiin tutustuminen oli heidän mielestään vaikeaa, sillä suomalaiset eivät vaikuta avoimilta ja helposti lähestyttäviltä ihmisiltä.

Suurimmat haasteet kotoutumisessa ovat vastaajien mukaan perhe-elämän ja kielenopiskelun yhteensovittamisessa, koulutuspaikkojen vähyyden vuoksi kurssilta ulkopuolelle jäämisen ja sitä kautta kotoutumisajan kesken loppumisen sekä ammatillisen kurssitarjonnan vähyyden. Ilman suomalaista ammattitutkintoa on vaikeaa päästä työhön, jossa kaivataan muutakin kuin venäjän kieltä sujuvasti puhuvaa tulkkia.

7.1 Omat kokemukseni tutkimuksen tekemisestä ja siinä onnistumisessa

Pro gradu –tutkimuksen tekeminen oli minulle pitkälinen prosessi. Aloitin seminaarityöskentelyn tammikuussa 2009 ja palautan lopullisen työni syksyllä 2012. Tein haastattelut ja niiden analyysit tuoreeltaan syksyllä 2010. Tutkimuksen loppuun saattamiseen on kuitenkin liittynyt pitkälinen kokonaan muunlaisiin työtehtäviin keskittynyt työputki keväästä 2011 saakka. Koen, että kokoaikaisen työn rinnalla tehtävä kirjoitustyö on ollut minulle liian raskasta eikä jätä tilaa vapaalle ajattelulle tai aiheen vierestä menevälle kirjallisuudelle.

Tutkimukseni aineistoon olen todella tyytyväinen. Haastattelemani maahanmuuttajat ovat hienoja ja vilpittömän avuliaita ihmisiä. Myös avoimen yliopiston henkilökuntaan kuuluvat suomen kielen opettajat ovat auttaneet minua suunnattomasti mahdollistamalla haastattelut oppituntien aikana. Heidän lisäksi olen kiitollinen ohjaavalle professorilleni Eeva Jokiselle kärsivällisestä ja pitkäjänteisestä opastamisesta kohti valmista lopputulosta. Kontakteista ja arvokkaasta kokemuksesta maahanmuuttajatyöstä kiitän Joensuun seudun työ- ja elinkeinotoimiston väkeä. Harjoittelu toimistossa kesällä 2010 mahdollisti tämän tutkimuksen aineiston ja suuntaviivojen rakentamisen jouhevuuden.

Jos arvioin tutkimustani siitä näkökulmasta mitä tekisin toisin, keskittyisin aiempaa enemmän nimenomaisesti niihin välähdyksiin ja häivähdyksiin haastateltavien arjesta, jotka saatiin aina haastatteluissa esiin kun nauhuri oli sammutettu. Kysyisin tarmokkaammin esimerkiksi venäläisyyden häpeämisestä ja siitä, miksi haastatellut kokevat tarpeelliseksi häivyttää identiteettiään. Lisäksi koen, että syvempi tutustuminen haastateltaviin olisi ollut omiaan kasvattamaan aitojen tuntemusten esille saamista. Tässä olisi arvioni mukaan auttanut useampi istuntokerta.

Lähteet:

Davydova, Olga 2008. Bronze Soldier goes Transnational: Mediascapes and the Formation of Identities in Internet Discussions. *Ethnopolitics*, vol. 7, No. 4, 391-411, November 2008.

Davydova, Olga 2009. Suomalaisena, venäläisenä ja kolmantena: Etnisyysdiskursseja transnationaalissa tilassa. Joensuun yliopistopaino: Joensuu.

Eriksen, Thomas Hylland 1993. *Ethnicity & Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press: London.

Essed, Philomena 1991. *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory*. Sage Publications: Newbury Park, California

Helsingin Sanomat 27.5.2010.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino: Helsinki.

Jaakkola, Magdalena 2005. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003.

Työpoliittinen tutkimus 286. Hakapaino Oy, Helsinki.

Jasinskaja-Lahti, Inga, Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Gaudeamus: Helsinki.

Jokinen Eeva, Könönen Jukka, Venäläinen Juhana & Vähämäki Jussi (toim.) 2011. "Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Valttikorttina Venäjä. Juvenes Print: Helsinki.

Jokisalo, Jouko & Simola, Raisa 2010. Kulttuurisia kohtaamisia ja solmukohtia. Like: Helsinki.

Jutila, Matti 1.10.2010. Luento, Tampereen yliopisto.

Jyväskylän yliopisto, menetelmäpolkuja humanisteille –Internet-ohjeet. Diskurssianalyysi.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/diskurssianalyysi> (Luettu 21.4.2012)

Keskinen, Suvi ,Rastas Anna & Tuori, Salla 2009. En ole rasisti, mutta...: maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Vastapaino: Tampere.

Könönen, Jukka 2011. Palvelualan työnantajat ja joustavat ulkomaalaiset työntekijät. Maahanmuuttohallinnon merkitys prekaarin työvoiman tuottamisessa. Janus 1/2011. Vol 19, 52-67.

Laki Julkisesta työvoimapalvelusta 30.12.2002/1295

Leoukhine, Mikhail 2003. Emigraatio Venäjältä Suomeen. Idäntutkimus 3/2003.

Liebkind, Karmela 1994a. Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Gaudeamus: Helsinki.

Maahanmuuttovirasto

http://www.migri.fi/download/31502_Vireille_tulleet_oleskelulupahakemukset_Top-10_2011_netti_cognos.pdf (katsottu 6.4.2012)

Maahanmuuttovirasto

http://www.migri.fi/download/31504_Oleskelulupapaatokset_Top-10_2011_netti_cognos.pdf (katsottu 6.4.2012)

Makkonen, Timo 2000. Rasismi Suomessa 2000. Ihmisoikeusliiton tutkimusraportti.

Malešević, Siniša, 2004. The Sociology of Ethnicity. Athenaeum press: Gateshead.

Nygren, Anja 1995. Etnisyyden määrittely ja käytäntö. Åström, Anna-Maria (toim.) Meikäläisiä ja muukalaisia: kulttuurien kohtaaminen käytännössä. Ethnos ry.: Helsinki.

